

Ilyés Sándor

A megesett leány büntetőrítusai a moldvai csángóknál

Bevezetés

Lassan három esztendeje foglalkoztat a megszegyénítő büntetések kérdésköre. Moldvai terepmunkánk alatt figyeltünk fel arra, hogy mennyire elterjedtek a csángók körében a nyilvános büntetésformák emlékei és a róluk szóló szövegek. A terepmunkát 2001–2004 között végeztük a *Jelenkutatás a moldvai csángó falvakban* program keretében, amelyet a Kriza János Néprajzi Társaság szervezett. Kezdetben egy ritka, a vallási szigor miatt archaikusnak tűnő jelenséggént határoztuk meg ezeket, és eredetük felkutatását tűztük ki célul, amely végül is egy izgalmas feladat volt, annak ellenére, hogy pontos választ nem találtunk kérdésünkre. A témához kapcsolódó tágabb irodalom átböngészésével viszont rájöttünk arra, hogy nemcsak Moldvában voltak elterjedtek a nyilvános megszegyénítő büntetőrítusok, hanem a magyar nyelvterületen, sőt, Európa szinte minden vidékén való meglétüket jelzik a források. Kiderült, hogy – paradox módon – éppen Moldvából származnak a legújabb adatok, és az általunk vizsgált, a megesett lányokra vonatkozó büntetések nem vesznek a moldvai csángóság történetének archaikus ősködébe, hanem igazából a moldvai katolikus egyház 19. századi intézményesülésével konkretizálódnak.

A más területekről szóló források meggyőztek arról, hogy a nyilvános megszegyénítő rítusok általános elterjedettsége nem vezethető vissza egy konkrét adatra vagy formára, de eltérő alkalmazásuk helyi specifikumokat termeltek ki, és ezáltal a helyi közösségekről sokmindent ki lehet belőlük következtetni. Dolgozatunkban is erre törekedtünk, de nem tévesztettük szem elől az általános jellemzőket, a kulturális állandókat sem. Egy összetettebb típusú megközelítéssel próbálkoztunk, mert a megesett lányra alkalmazott büntetések az egyházi és a világi dimenziók, valamint az egyén és a közösség közötti határmezsgyén nyilvánultak meg, és mindez egy történeti megközelítést is megkövetel.

Az első fejezet tulajdonképpen elméleti felvezetés, amely azokat a fogalmakat hivatott tisztázni, amelyeket gyakran, ha nem állandóan használunk eredményeink, gondolatmenetünk megszövegezésében. A következő rövidebb fejezet ezt egészíti ki, konkrétan vonatkozva a szexualitásra és annak büntetésére. Ezek után pedig a történeti források és a néprajzi szakirodalom adatai által megrajzolt képet ismertetjük két hosszabb szövegegységbe foglalva. Konkrétan a moldvai csángók közösségében gyakorolt büntetésformák bemutatása képezi a dolgozat gerincét, és az értelmezés, a jelenség mozgatórugóinak és használhatóságának a tárgyalása zárja le munkánkat. Semmiképpen sem végleges e lezárás, a téma kutatását folytatni fogjuk, izgalmas összefüggések feltárása vár még ránk.

Közösség és normativitás

Egy adott társadalom, közösség vagy csoport fennmaradását és hatékony funkcionálását csakis egységes normarendszer biztosíthatja. Értékeket hierarchizál, életmodellet állít, biztonságot nyújt a társadalom tagjainak. „A normák az emberi viselkedésnek keretet adó, a társadalom számára jelentőséggel bíró kulturális elvek rendszerén

(értékrendszer) alapuló magatartásszabályok”.¹ A normarendszer kialakulásának alapjánál álló értékhierarchia az adott közösség specifikussága által meghatározott, tulajdonképpen olyan közösen elfogadott és a hagyomány által hitelesített értékek, olyan kulturális alapelvek, amelyek azt fejezik ki, hogy az adott közösség mit tart kívánatosnak és jónak.²

A normaszegők a rendszer létét veszélyeztetik, ezért büntetésre ítéltetnek a rendszer fennmaradása érdekében. A normák megszegése deviáns viselkedésként van meghatározva. A deviancia tengernyi irodalma több szempontú meghatározásrendszert alakított ki, viszont minden esetben közös és kizáró jellegű a normasértés, a normáknak meg nem felelés. Tehát deviáns személy az, aki az adott közösségben létező, érvényben levő normákat tudatosan megsérti, megszegi. Mindenképpen tudatos normaszegésről van szó, hiszen a közösség minden tagja tisztában van az elvárások, értékek rendszerével, ellenkező esetben nem is beszélhetünk normarendszerről.

Normasértőnek minősülhetnek viselkedésmódok, attitűdök, cselekvések, egyszerű gesztusok, de akár gondolatok is. A deviancia relatív fogalom ugyan, de általában három aspektusának, elemének viszonya határozza meg. Ezek a következők: az elvárások (társadalmi normák), ezeknek a megszegése, és az ezt követő reakciók.³ Durkheim szerint a deviancia nem az adott viselkedés lényegéből következik, hanem az adott társadalom ítéletéből, a társadalomban elfogadott normákból.⁴ A társadalom állandó és törvényszerű változásával maguk a normák, az értékek is állandó mozgásban, átalakulásban vannak. A szexuális deviancia meghatározása is az adott közösségtől és az adott korszaktól függ; általában deviánsnak minősül szexuális szempontból minden olyan cselekmény, amely nem a fajfenntartási ösztön kifejezése, és nem kíséri pozitív érzélem mindkét fél részéről. A deviancia oka egy személyes konfliktushelyzet, és a deviáns cselekmény egy kísérlet a személyiség részéről az adott konfliktushelyzet feloldására.⁵

A társadalom ítélete különböző formális és informális büntetőformákban fogalmazódik meg. A csángók esetében is megfelelőnek találjuk Mauss gondolatát, miszerint bármely büntetés eredete egy vallásos forrás, amely egy tiltás megszegéséhez kapcsolódik. A büntetés ennek a laicizált kiterjesztése, viszont maga az ok, a mögöttes jelentésmező vallási jellege a meghatározó, általa a teljes jelenségkör misztikus-vallásos színezetet ölt. Radcliffe-Brown szerint a büntetés többé-kevésbé szisztematikusan különféle kényszerítő hatásokat és a társadalmi kontroll különböző formáit alkalmazza. Minden társadalomban a büntetés formái valamilyen általános elv által meghatározottak.⁶ A vizsgált közösségekben ez a római katolikus vallás által felmutatott keresztény értékrend.

A már többször említett normarendszer és értékrend mellett egy harmadik fogalom is kapcsolódik az eddig tárgyaltakhoz: az erkölcs. A három fogalom jelentésében az értelmezések függvényében kisebb-nagyobb átfedések vannak. A közösségi szokáskutatók megegyeznek abban, hogy az erkölcs közösségenként és koronként nagyon is változik, tulajdonképpen erkölcsön egy közösség által elfogadott, és a hagyomány által szentesített viselkedési és erkölcsi normák összességét értjük.⁷ „Erkölcsön az egyén gyakor-

¹ Fekete 2001. 29.

² Andorka, *idézi* Fekete 2001. 13.

³ Newman 1997. 198.

⁴ Andorka 2001. 517.

⁵ Tóth 1991. 52.

⁶ Bonte-Izard 1999. 601.

⁷ Nagy 1989. 227.

lati viszonyát értjük a helyes magatartás normáihoz és szabályaihoz. Bármely sajátos norma- és szabályhierarchiát valamely értelemmel bíró világszemlélet ruház fel jelentéssel. Az értelemmel bíró világszemlélet a dolgok jó, illetve szent rendjét igazolja és legitimizálja a normák és szabályok hierarchiáját. Ez a világszemlélet kölcsönöz értelmet az adott közösség cselekvésmintáinak, normáinak és szabályainak, valamint azok hierarchiájának.⁸

A szociológiai megközelítés – számolva a normák és ezáltal a deviancia relativitásával, változékonyságával – egy olyan társadalmi állapotot tart optimálisnak, amely bizonyos mennyiségű deviancia iránt egészséges módon toleráns, de ugyanakkor elejét veszi annak, hogy a deviancia annyira elhatalmasodjék, hogy a közösség szétbomlását eredményezze.⁹ Úgy véljük, általában a közösségek – ilyen szempontból a legkonzervatívabbak is – e szerint az elv szerint működnek, hiszen nincs közösség deviancia nélkül, és nincs olyan közösség, amely a maga teljességében vagy csupán szegmenseiben ne hunyna szemet bizonyos fokú „elhajlások” fölött, vagy akár ne bátorítaná azokat. Az újítások, a szokatlan cselekvések is devianciaként manifesztálódnak megjelenésükkor, sokszor megtorlást is vonnak maguk után, mégis pozitív hatással vannak a közösség életére, nélkülük nincs fejlődés. A durva, számára káros hatású gesztusokat viszont nem tűrheti megtorlás nélkül.

Szexualitás és büntetés

Norma és deviancia egyik legvitatottabb ütközőterülete a szexualitás. A közösség kanonizált nemi szerepei előírják a helyes magatartásformákat az olyan magánszférához tartozó dimenziók esetében is, mint a nemi élet. Igaz azonban, hogy a tradicionális társadalmakban a magánszféra és a közösségi élet nem vált oly mértékben külön egymástól, mint napjainkban. A család általában egy helyiségben lakott, egy helyiségben aludt, így a fiatalabbak korlátozott lehetőségekkel rendelkeztek a nemi kapcsolatokat illetően. Persze a nemi életnek is megvolt a maga helye és szerepe, megvoltak a maga szabályai.

A szexualitás megítélése az adott közösségtől függ. Hatalmas különbségek térképezhetők fel akár egy kisebb földrajzi területen is – ez ugyan nem igaz a moldvai csángók esetében –, de az európai paraszti társadalmak nemi élete nagymértékben közös vonásokat mutat: a gazdasági érdekű, sokszor érzelmek nélküli házasság, a gyermekáldás pozitív megítélése, ugyanakkor paradox módon a különféle anyagi, vallási tényezők által meghatározott korlátozása, a fiúgyermek prioritása mind az öröklésben, mind a családban betöltött szerepében, és a sor még folytatható. Legszembetűnőbb közös vonás a nők megkülönböztetése. Beszélhetünk bármilyen közösségről, legyen az európai földműves népség, vagy Amazonas menti őserdei törzs, a társadalmi ranglétra bármely fokán állókról, a férfi–női ellentét mindenhol jelentős, mégpedig az utóbbi kárára. A szexuális normák esetében is így van ez, mivel a normaszegés különösen drasztikus következményekkel járhat a nők számára, ha összehasonlítjuk azt a férfiak helyzetével. A „gyengébb nem” hibáztatása, megbélyegzése nemcsak történeti síkon követhető, hanem egy közösség, egy csoport belső kapcsolathálójának szinkroniájában is.

Érdekességképpen megemlítjük Kaari Utrio finn nőtörténész nevét, aki az európai nő történetét kívánta megírni, és kissé feminista hangvételű művében azt állítja, hogy a

⁸ Hellert idézi Kotics 1997. 39.

⁹ Andorka 2001. 517.

legrégibb ismert törvényekben is – ezeket ugyan nem nevezi meg, de valószínűleg Hammurápi törvényeiről van szó – megtalálható a kettős morál, azaz teljes szexuális szabadság a férfinak, míg a nő egyetlen férfi „tulajdona”. Ezt azzal magyarázza, hogy a férfit nyomasztja, hogy a nő szexuális képessége gyakorlatilag korlátlan, míg az övé korlátozott.¹⁰ A magyarázat a mű hangvételehez igazodik, de felhívja a figyelmet a kettős morál központi kategóriájára. Véleményünk szerint a magyarázat valahol az archetipális dimenzió bizonytalan ősködében kereshető, az emberi kultúra közös bináris oppozíció-rendszerében, amely kategorikusan szembeállítja a férfit a nővel, vagyis a jobbot a ballal, a pozitívát a negatívval, a szellemit az anyagival és így tovább. Tény, hogy már az ősi mítoszokban is, például a görögben a férfiistenség merően más viselkedésformát mutat, mint a nőistenség (Zeusz és Héra), és az első történeti adataink is ezt a képet árnyalják, például már az ókori Egyiptomban és Mezopotámiában megégették a hűtlen feleségeket.

A kereszténység elterjedésével mindez megerősödik, az erkölcsi tisztaság eszménye ugyancsak korlátokat támaszt a nemi élet kérdéseiben, és főleg a nők esetében. Már a mózesi törvények közül is az egyik legtöbbet idézett a hetedik: *Ne paráználkodj!* Nagy Olga helyesen világít rá arra, hogy a nő bűnösségének metafizikai motivációja visszavezethető Ádám és Éva történetéig. Az örök visszatérés a biblikus almaszakítás gesztusához, az első nőhöz, ki világunkra szabadította a bűnt.¹¹ Ezt kiaknázva a középkori egyházi irodalom és jogtörténet teljesen antifeminista magatartást közvetít.¹² Mindez kísértetiesen idézi elénk a boszorkányperek kutatásának központi toposzát, a bűnbak-effektust.

A kettős morál kérdése természetesen a megesett leány helyzetének megítélésében is szerepet játszik. A kérdéskör történetiségének vizsgálatában a néprajzi szakirodalom mellett a már említett történelmi, jogtörténeti és egyháztörténeti szakterületeken találhatunk releváns adatokat. Megpróbáltuk feltérképezni a megesett leány helyzetét általában a magyar nyelvterületen, majd Erdélyben, és végül teljesen leszűkítettük a kört a moldvai csángók közösségére.

A szexuális devianciák büntetése mind az egyházi, mind a világi hatalom, törvény, bíróság által megtörtént. A történelem írott adatai tehát a hivatalos eljárásokat, büntetéseket örökítették meg, ezek viszont sok helyen közös vonásokat mutatnak a rurális közösségek népi jogszokásaival, és a két bíraskodási mód mindenképpen hatással volt egymásra a saját kialakulásában és változásaiban. Kutatóink számolnak is ezzel a ténnyel, mint ahogy Hajdu Lajos is teszi, megállapítván, hogy az „erdélyi nagyfejedelemségben alkalmazott büntető gyakorlat [...] sajátossága az évszázados közösségi, népi elemek továbbélése az eljárásban”.¹³ Ezért hasznos számunkra megismerni mindkét bíraskodási módot, és egyúttal az is sokatmondó, hogy miben különbözik a hatalom büntetése a nép büntetésétől, mi az, ami esetleg a hivatalos jogrendszerben bűnnek számít, és a közösségi büntetésben nem, vagy éppenséggel fordítva.

Szexuális deviancia a történeti forrásokban

Az írott források létezése óta Magyarországon, akárcsak általában Európában, az életteret, az életmódot és a teljes világképet nagymértékben a keresztény vallás hatá-

¹⁰ Utrio 1990. 10–11.

¹¹ Nagy 1989.

¹² Vö. Marin 1998. 277–284.

¹³ Hajdu 1989. 234.

rozta meg, és itt elsősorban a római katolikus vallásról van szó. A vallás szervezett intézménye, az egyház minden társadalmi rétegre meghatározó hatással volt, beleértve a parasztságot is. A tradicionális közösségekre gyakorolt hatása közhely a néprajzosok között, ennek pontos felmérése azonban még újabb kutatások sorát követelné meg.¹⁴

A keresztény egyház patriarchális szervezete csupán a tizenkettedik század közepétől kezdett komolyabban foglalkozni a nőekkel. Az egyházi reform (1075–1125) célja az egyház és a társadalom megtisztítása volt. Ennek jegyében az egyház saját tagjaitól valóban megkövetelte az önmegtartóztatást, de ezt nem kényszeríthette a laikusokra, már csak a fajfenntartás természetes volta miatt sem, ezért megpróbálta a nemi életet szakrális keretek közé zárni. Ettől az időszaktól kezdve lesz a házasság a hetedik szentség, amely a nemiséget, a női princípiumot próbálja korlátozni, és az egyház saját fennhatósága alá foglalni.¹⁵ A házasság tehát az üdvösség egyik útja lett, annak ellenére, hogy számos egyházatya, leginkább Szent Jeromos, majd Szent Ágoston tisztátalannak tartotta, és csak a szüzességet, a teljes tisztaságot ismerte el Istennek tetsző életmódnak.¹⁶

A házasság szakralitása nemcsak a házasságon belüli nemi életre vonatkozik, hanem meghatározza, vagyis megbélyegezi a házasságon kívüli, a házasság előtti nemi erkölcsöt is. A római jogból kialakult középkori európai jogrendszer előírja, hogy a nő kötelessége életét a házasságának szentelni, arra törekedni, hogy férje szerelmét maga iránt fellobbantsa.¹⁷ A deviancia elítélendő és büntetendő. Az egyházi doktrínák ereje és a nők jogi helyzete nagyon is megkönnyítette a különféle büntetések gyakorlatba ültetését.

A források egy olyan képet tárnak elénk, amelyben a világi és az egyházi bírások sokszor egymásra tevődik, néhol pedig éppen ellenkezőleg, konfliktusban áll egymással, de a nemi erkölcs felügyeletét és büntetését mindkettő a magáénak vallja. A világi bíróság a jogi törvényekre alapoz, eszközeit is ennek megfelelően választja ki – csecsemőgyilkos nőszemély ellen még körözést is előírtak,¹⁸ míg az egyházi bíróság a vallási dogmák sajátos magyarázata szerint ítél. Katolikus egyházban a vikárius egyszerre a püspök helynöke és a püspök nevében eljáró állandó bíró,¹⁹ míg a reformátusoknál a lelkész fegyvelmező munkáját az esperes segíti, azaz nagyobb bűnök esetében egyházlátogatásra kerül sor. A puritán protestantizmus sok esetben keményebb megtorlást követelt, mint a katolikus gyakorlat. Illyés Endre a református egyházfegyelemről írt militáns hangú könyvének már az előszavában a puritán múltat dicsőíti, amikor még szigorú fegyelem volt, és megállapítja, hogy a huszadik század első felében ez már mennyire fellazult. Ennek a folyamatnak tulajdonítja az értékrend, a tiszta életvitel, az összetartás felbomlását, elsekélyesedését.²⁰ Való igaz, hogy a büntetésnek megvolt a maga meghatározott helye és szerepe a társadalom működésében, és nemcsak a társadalom, a kultúra határozta meg a büntetési formákat, hanem maguk a büntetések is alakították a közösségi kultúrát. A paletta rendkívül széles, hiszen elkülönítik a paráználkodást (vagyis a fiatalok házasság előtti szexuális kapcsolatait) és a szajhálkodást (az üzletszerű kéjelgést), a házasságtörést, a vérfertőzést, a szodómiát. A megesett leányt pedig a gyilkossági esetek körében is tárgyadják, ha magzat- vagy csecsemőgyil-

¹⁴ Vajda 1982. 685.

¹⁵ Duby 2000. 39–42.

¹⁶ Erdő 2001. 221.

¹⁷ Marin 2000. 276–278.

¹⁸ Vö. Dülmen 1990. 16.

¹⁹ Vö. Erdő 2001. 89.

²⁰ Illyés 1941. 10–11.

kosságot hajtott végre. A gyilkossági eseteket és a visszaeső bűnösök tetteit nem számítva olyan típusú büntetési formákkal találkozunk, amelyek a maguk teljességében, vagy bizonyos vonásaikban rokonságot mutatnak, vagy éppenséggel megegyeznek a moldvai csángók körében felgyűjtött büntetési módokkal, büntetésformákkal.

Az ítéletek súlyossága nem igazán területileg mutat eltéréseket, hanem inkább az volt a mérvadó, hogy a büntetési hierarchia melyik szintjén került az ügy tárgyalásra: legalsó szint a falusi vagy mezővárosi tanács, utána következik az úriszéki bírászkodás, aztán a megyetörvényszéki bírászkodás, végül pedig a Királyi Tábla. Ne feledjük azt sem, hogy az ítélelbírók eléggé önkényesen alkalmazták a törvényt, és az adott időszak politikai kontextusának, az ügy lokális fontosságának, az elítélt személyének függvényében nagyon is eltérő ítéletek születtek.

A magyar nyelvterületről már nagyon korai adataink vannak. Leginkább használható forrásaink ebből a szempontból a törvénykönyvek, a jegyzőkönyvek és egyéb peres anyagok, valamint az egyházi dokumentációk. Ez utóbbiak közül is inkább a református egyház iratai szolgálnak bőséges néprajzi érdekeltségű anyaggal (vizitációs és vizsgálati jegyzőkönyvek), mint a katolikus Canonica Visitatiók.²¹

A megesett lányra vonatkozó büntetések kiszűrése több esetben is problematikus, mivel ők nem képeztek egy jól elhatárolható külön kategóriát. Voltak megesett lányok a gyermekgyilkos nők között is, és voltak a paráználkodók a vadházasságban élők körében is. Az írott források és különösen ezeknek publikált, legtöbbször rövidített változatai viszont sok esetben nem jelölik meg pontosan, hogy például a gyermekgyilkos nőszemély leányanya, házasságban élő nőszemély vagy éppen özvegy. A paráználkodás címszó alatt leginkább indokolt a megesett lányok keresése, de ez nem minden esetben jelenti azt, hogy a paráználkodó nőszemély terhes is maradt. Ritkán jelenik meg a pontosítás, hogy a nőszemély először vétkezett, tehát nem kéjzűér, hanem nemi kapcsolaton rajtakapott leány. A paráználkodás terminus használata amúgy is gyakran összekeveredik a szajhálkodás kifejezés használatával, és ez a fogalomzavar is sokszor akadályt jelent az értelmezésben, az adatok felhasználásában. A kérdéskör kibogozásának problematikusága hatványozottan érvényes az összefoglaló büntetéstörténeti vagy büntetőjogi munkák esetében, ahol csupán annyi jelenik meg, hogy milyen típusú büntetések voltak használatosak, vagy a törvény milyen büntetéseket írt elő a paráználkodás, a szajhálkodás, a házasságtörés és a gyermekgyilkosság esetében, az viszont ritkán van világosan kifejtve, hogy az adott korban milyen személyek tartozhattak a különféle megnevezések bélyege alatt. Nem volt más választásunk, mint a legvalószínűbbnek vélt következtetések nyomán helyezzük el a megesett lányokat a különböző büntetésformák halmazában.

Talán a legkönnyebb dolgunk a gyilkossági esetek kapcsán volt. A gyermekgyilkos nőszemélyek között nagy arányban találunk megesett lányokat a házasságtörést elkövető, terhesen maradt asszonyok mellett, hiszen ez utóbbiak könnyebben tarthatták meg gyermekeiket, elvégre a férj magáénak gondolhatta a gyermeket megfelelő titoktartásban.

A magzat- vagy csecsemőgyilkosságok nagy számban fordultak elő, a gyilkossági esetek egy része mindig ezekkel foglalkozott. Első konkrét utalás Kálmán király (1095–1116) idejéből maradt fenn, aki az első könyvének ötvennyolcadik fejezetében azt írja, hogy „a magzatjokat vesztő asszonyok a főesperes előtt vezekeljenek”.²² Sajnálatos mó-

²¹ Vajda 1982. 686.

²² Mandel 1929. 62.

don a kérdés nincs részletezve, tehát nem tudjuk meg, hogy milyen formában történt ez a vezeklés. A törvény magzatgyilkos asszonyokról szól, lehetséges, hogy a hadjonokra nem vonatkozott, habár valószínűbb, hogy a vezeklés az ő esetükben is megtörtént, esetleg enyhébb formában.

Mivel gyilkossági ügynek számított, a csecsemőgyilkosságot a kora újkorig egységesen halállal büntették. Felvidéki városokban a 16. század elején elevenen eltemették a gyermekgyilkos leányt. Tüskével bélelt sírba fektették, majd a lábától kezdve földet hordtak rá. Sokszor a fejére is töviskoszorút tettek, majd a hóhér egy hegyes karóval, vagy vasbottal átszúrta az elítélt szívét.²³ Az élve temetés mellett Bártfán a vízbefulladás is szokásban volt, miként egy 1585-ös adat említi: a házasságtörő, de a gyermekgyilkos anyát is zsákba kötötték, és vízbe vetették.²⁴ A 16–17. századi földesúri bíraskodás is átvette a megyetörvényszéki bíraskodás büntetőformáit, és ugyancsak halállal sújtotta a gyermekgyilkos anyákat: vagy élve temettette el őket, vagy lefejeztette őket.²⁵ Sopron városa ugyancsak fővételrel büntette a csecsemőgyilkosságot, és ezt szigorúan betartotta, mint ahogy volt rá eset, hogy hiába kért kegyelmet a csecsemő apja, hiába ígérte, hogy feleségül veszi a leányt, az ítéletet akkor is véghez vitték. Ha viszont nem volt rá elég bizonyíték, akkor általában harminc botot mértek a leányra, és kiűzték a városból. Más esetben pedig börtönbe vetették, vagy pellengérré állították, és rendszeresen megkorbácsolták. A pellengérré állításkor pedig akár táblát is akasztottak a nyakába, a következő felirattal: „Hűtlen anya, aki becstelenségben fogant gyermekét veszni hagyta.”²⁶ A hatósági anyagok azt mutatják, hogy apa viszont egyetlenegyszer sem részesült számottevő büntetésben!²⁷

A 18. századtól kezdve a büntetőjog változása a büntetőformák enyhébb változatainak használatát helyezte előtérbe. Habár a magzatgyilkosságokat még mindig az emberölés minősített esetei körében tárgyalták, és gyakorisága még mindig nyilvánvaló volt – habár az anyagok nem igazán igazolják, hogy az ítéletet ténylegesen végre is hajtották²⁸ –, a király vagy a császár(nő) kegyelméből az elítélt börtönbüntetést kapott. Hivatalosan fővétel, esetleg tortúra járt a bűnösnek, de Mária Terézia ezt börtönbüntetésre módosította. Ha pedig nem volt elégséges bizonyíték a tett elkövetésére, akkor megkorbácsolták, és néhol kiűzték az elítéltet.²⁹ Hasonló következtetésekre jutott Vajna Károly is, aki a tallói fenyítőház teljes iratanyagát feldolgozta. Megjelöli azt, hogy a gyermekgyilkosság, a vérfertőzés és a szodómia halálbüntetéssel járt, viszont a „király kegyelméből” háromtól tíz évig terjedő börtönbüntetésre változtatták, és érvényesítették még akkor is, ha az említett bűnösöknek csak a gyanúja is megfogalmazódott.³⁰ Ferenc József törvénykönyvének XVIII. fejezete a magzat- vagy csecsemőgyilkosságot már csupán háromtól öt évig tartó börtönbüntetéssel bünteti.³¹

Erdély sem képezett kivételt a tárgyalt büntetések kérdéskörében. Werbőczy *Tripartituma* és az Erdélyi Fejedelemség Törvénykönyve, az *Approbatæ Constitutiones* is a már említett büntetésformákat írja elő. Egy konkrét példát idézünk a gazdag

²³ Tóth 2002. 347.

²⁴ Pandula 1989. 16–17.

²⁵ Eckhart 1954. 115.

²⁶ Szabó 1988. 91–97.

²⁷ Bónis 1962. 143.

²⁸ Hajdu 1996. 75.

²⁹ Kállay 1985. 213–218.

³⁰ Vajna 1906. I. 108.

³¹ Mandel 1929. 271.

információforrást képező 16–17. századi kolozsvári törvénykönyvekből: egy bizonyos Tasnádi Katának gyermeke született házasságon kívül, akit árnyékszékbe vetett, ezért zsákba bújtatva vessék vízbe, és cigányok temessék el „annak az ő szokott helyén”.³² A halálbüntetést tehát az egészíti ki, hogy nem a megszokott halotti szertartást követik a bűnös esetében, hanem a cigányok hantolják el a temető árkában, ahol az öngyilkosokat is szokás.

Összegező munkájában Hajdu Lajos is megállapítja, hogy „viszonylag gyakran kellett az erdélyi nagyfejedelemség bíróságainak ítélezni magzatölési (infanticidium) perekben is”. Pedig a bizonyítás nagy gondot okozott, legtöbbször nem lehetett biztosan megállapítani, hogy szándékos volt-e a tett, vagy csupán baleset, esetleg ténylegesen halva született a csecsemő. „Az ítélet: pallos.” Megfelelő bizonyítékok hiányában három hónapos börtönbüntetésre ítélték a gyanúsítottat, és ez alatt ötven ostorcsapást is el kellett szenvednie két részletben.³³

A paráználkodóknak bélyegzett egyének csoportjában találjuk azokat a megesett lányokat, akik nem ölték meg magzatjukat, vagy legalábbis nem derült ki róluk ilyesmi, és még csak gyanúba sem keveredtek. A fiatalok házasság előtti nemi élete mindenképpen paráznaságnak neveztetett, és paráznaságként büntetendő volt a maga gyakorisága ellenére. A szexuálisan deviánsnak minősített viselkedésmódok sokaságát mutatja a hatalmas iratanyag, ami fennmaradt. Nincs talán olyan levéltár a magyar nyelvterületen, ahol nem találni a tárgyhoz kapcsolódó adathalmazt. Mégis nehéz meghatározni, mi vonatkozott pontosan a megesett lányra. Sokszor csupán paráználkodást vagy erkölcstelenséget említenek, de azt gondoljuk, hogy ezekbe a kategóriákba helyezhető bele a megesett leány is, valószínűleg az ő esetében is az említett büntetéseket alkalmazták.

Szent László első törvénykönyvének harmincnegyedik fejezete szól a következőképpen: „lator asszonyok és boszorkányok úgy lakoljanak, ahogy a püspök jónak látja”.³⁴ Ismét asszonyokról van szó, és nem lányokról, de valószínű, hogy maguk a hajadonok is megbűnhődtek. Mindenképpen figyelemre méltó, és az adott kor életvitele szerint természetes, hogy a nemi erkölcs vétkezőit az egyházi hatalom és bíraskodás kezébe adják. A gyilkossági ügyeket a világi hatalom intézte, és ugyancsak ő vállalta fel az erkölcsi vétkek tárgyalását, viszont ez utóbbiak inkább az egyház felügyelete alá estek. Világi és egyházi bíraskodás hasonló büntetésformákkal élt a nemi kihágások esetében. A különbség talán abban ragadható meg, hogy a világi bíraskodás a testi fenytést alkalmazta inkább, míg az egyházi büntetések célja főleg a megszegyenítés, a nyilvános bűnvallás és rituális bűnhődés, megtisztulás. Ez viszont nagyon is általánosító kijelentés, mivel a büntetések sokfélesége idő- és kontextusfüggő.

A büntetések alkalmazásában fontos tény volt az, ha az egyént először kapták rajta paráználkodáson, vagy rendszeresen folytatta kéjelgéseit. A visszaeső bűnösök esetében éltek a keményebb büntetési formákkal, akár a halálbüntetéssel is. Ha viszont először vétkezett a leány, akkor megszegyenítő eljárásoknak vetették alá. Kalodába kötötték, és akár tövissel meg is vesszőzték, avagy pellengérré állították.³⁵ Az első ízben paráználkodókat a pellengér mellett megvesszőzték, fejére szalmakoszorút tettek, majd a

³² Kiss 1998. 151.

³³ Hajdu 1989. 261.

³⁴ Mandel 1929. 61.

³⁵ Pandula 1989. 22.; 26.

városból „kiseprűzték, kicsapták”.³⁶ A hajnyírást is alkalmazták, mint megszégyenítés és megbélyegzést – ez a büntetés állítólag már az Árpád-házi királyok idejében ismert volt.³⁷ A terhes leányt nem akarták testileg bántalmazni, ezért nyakába pacalt vetettek, és így kergették ki például Kecskemét városából.³⁸ A kikergetés, kivesszőzés, kiseprűzés lehetett hegedűvel való kivezetés is,³⁹ amely azt jelzi, hogy a charivari, vagyis a macskazene ilyen irányba történő változása a paráznaság büntetésének kísérőjelensége lehetett.

Ha perre került sor, akkor legáltalánosabb mindenképpen a testi fenytés volt, férfiak esetében főképp a botozás, nők esetében inkább a korbácsolás. Szentí Tibor nagyserű forráskiadása is ezt támasztja alá, Hódmezővásárhelyen a korbácsütések száma tíz-tizenkettőtől akár nyolcvanig is terjedhetett.⁴⁰ A visszaeső bűnösöket halálra ítélték: „Mester által feje el vesztésére, másoknakis rettentő Példájára ítéltetik.”⁴¹ A Nagykunságban hat korbáctól vagy pálcától ötvenig terjedt a „skála”, ha ennél többet érdemelt a vétkes, akkor azt általában két részletben hajtották végre. A nőkre kevesebb ütést szabtak ki, és a leányt a közvélemény rokonszenve kísérte, amikor büntetését végrehajtották.⁴²

Erdélyben enyhébben büntették a paráználkodást, különösen akkor, ha a vétkest elvették feleségül.⁴³ A büntetési formák ugyanazok voltak. A kolozsvári törvénykönyvek az *Approbata Constitutiones* (III. rész, XLVII cím, 21. cikkely) előírásait vették alapul, amely halállal büntette a férjzett asszonyokat, akik bitangot hoznak a világra, és megvesszőzéssel, eklézsiakövetéssel, a városból való kiűzetéssel a leányokat. Ha viszont elveszik feleségül, akkor csak az eklézsiakövetés kötelező.⁴⁴ A megesett leánynak szalmaszörűt tesznek a fejére, cigánykisérettel kiűzik a városból. Avagy pellengérhez kötik, megverik, és úgy úzik ki: „miérthogy ez Katalin nevű asszony Istennek törvényét előtte nem viselvén, hanem paráznaságra adta magát, ura nem lévén, gyermeke vagyon, és evvel mind az Istent, mind a közönséges törvényt megháborítván...”⁴⁵ Vannak olyan munkák is, mint például Vigh Károly forráskiadása: *Asszonyok és férfiak tüköre. Tanúvallomások a XVII. századból*, amelyek a paráznasági perek gyakoriságát jelzik, habár az ítéleteket nem tartalmazzák. De hát ezek minden valószínűséggel a többi források által archivált formák lehetnek.

A világi bíraskodás egyre inkább hajlott arra, hogy a testi fenytések, de akár a megszégyenítő eljárások esetében is pénzbüntetésre változtassa ítéletét. A pénzbüntetés pedig a vétkes anyagi helyzetéhez mérték, annak függvényében határozták meg. Szórányos adatok utalnak másfajta ítéletekre is, érdekességképpen hadd idézzük fel őket. A megesett leányt elvette ugyan a gyermek apja, megvolt a házasságkötés, az ítélet mégis megszületett: szülés után a leány három nap áristomot kapott kenyéren és vízen. Máskor – ismét házasságkötés esetén – a büntetés elmaradt, mivel a kivizsgálási idő

³⁶ Vajna 1906. II. 98.

³⁷ Uo. 90.

³⁸ Uo. 99.

³⁹ Bónis 1962. 152.

⁴⁰ Például lásd Szentí Tibor 1993. 21, 28., 31.

⁴¹ Uo. 104.

⁴² Fazekas 1999. 222.

⁴³ Hajdu 1989. 268.

⁴⁴ Mandel 1929. 172.

⁴⁵ Kiss 1998. 68.

szak ugyancsak hosszúra nyúlott (hat-nyolc hónap), és ezt amúgy is börtönben töltötte a leány, ennyi maradt hát a vezeklés.⁴⁶

Az egyházi ítélkezés viszont „stilizáltabb” büntetőformákat alkalmazott. A londoni British Museum kéziratárában találtak rá 17. századi erdélyi viseleteket ábrázoló képekre, amelyek között egy a templomban, a gyülekezet előtt vezeklő szajhát ábrázolja. Ez számunkra rendkívül érdekes, mivel nagyon közeli rokonságot mutat a moldvai büntetőrítusokkal. A parázna nő egyik kezében egy köteg burján, másikban égő gyertya. Egyik lábán cipő van, félig viszont mezítláb áll, ami az alázat és a vezeklés jele. Fején fátyolt hord, ami az asszonyok kelléke, fel is van kontyolva, ezzel jelezvén, hogy már nem leány. Szalmakoszorút is láthatunk a fején, amely ha élő virágokból lenne, akkor leánystátust jelezne, de így azt mutatja, hogy a normától eltérő esettel van dolgunk, egy olyan nőszeméllyel, aki se nem leány, se nem asszony.⁴⁷

Voltaképpen a nyilvános megszégyenítés minden közös elemét felvonultatja a bemutatott kép. A mise alatt történő vezeklés, a leány fejére tett szalmakoszorú, a gyertya, a vesszőnyaláb hasonló vagy megegyező formában a forrásokban mindenütt megjelenik. És ez nem csak a magyar nyelvterületre érvényes. Állítólag német jogszokás volt, és magyar nyelvterületen is elterjedt a nemi erkölcsöt megsértő személyek egyházi jellegű büntetéssel való sújtása: egy vagy három vasárnap a szégyenben maradt nők „világítani” álltak ki a templom ajtajába, kezükben pálca és gyertya. A férfiaknak inkább gyertyát vagy viaszt kellett beszolgáltatniuk.⁴⁸

Mindenképpen Nyugat-Európában ismert megszégyenítő büntetésformáról van szó, amelyet a magyar világi és egyházi igazságszolgáltatás is átvett. 1657-ben Nürnbergben a parázna személynek a reggeli prédikáció alatt mezítláb kellett állnia, kezében vesszővel a templom előtt, majd a mise után kiűzték a városból. Hasonló adat szerint istentisztelet alatt a templomkapu előtt állt, mezítláb, kezében virgács és gyertya, esetleg túlméretezett rózsakoszorú. Máskor szalmakoszorút adtak a kezébe, és pellengrére állították, avagy a haját is lenyírták. Házasságtörés esetében pedig trágyás taligát húzott végig a városon szalmakoszorúval a fején.⁴⁹

A boszorkányperek esetében is a vádlottak több mint 90%-a nő. A szexuális bűnök elkövetésével inkább a nők voltak megbélyegezve, mert mindig is ők voltak a tisztátalanok, a paráznák. Az asszony a vétek kútfeje, a bűnre csábító boszorkány. A boszorkányság mindig összefüggött a szexualitással, általános képzet lévén az ördöggel való közösülés. „Ama közbeszéd szerint a kurvaság boszorkánysággal jár.”⁵⁰ A boszorkánysággal megvádolt személyek esetében az enyhébb ítéletek botozásból, kalodába zárásból álltak, de létezett a templom előtt való kiállítás, vezeklés formája is. A pellenđer, „faló”,⁵¹ bitófa, cégér, szégyenoszlop⁵² valamilyen köztéren volt felállítva, a közösségi élet valamely centrumában: városháza, piac, templomtér stb. De nemcsak a boszorkányperek, hanem különféle bűnökkel vádolt személy esetében a közszemlére állítás, a nyilvános megszégyenítés a társadalmi kontroll hatásos eszköze volt. *Olvastam én valahol, hogy az utolsó eset, ami megmaradt, megtörtént itt, Piátra felé, 1924-ben volt. Az is ritkának esett. Tehát az első világháború előtt még volt. Stâlpul rușinii [szégyenoszlop].*

⁴⁶ Hajdu 1996. 102–103.

⁴⁷ Benkő 1990., 66. számú kép.

⁴⁸ Bónis Györgyöt idézve állapítja meg Bódiné Beliznai 2002. 239.

⁴⁹ Dülmen 1990. 58., 67–68., 72.

⁵⁰ Kristóf 1998. 134.

⁵¹ Uo. 37.

⁵² Tárkány Szücs 1981. 803.

Mint a középkorban. Megkötötték, a kezivel hátra. Volt olyan, hogy járomba tették, mint az ökröt, kezivel, nyakával. (P. M., Szabófalva)

Protestáns vidékeken (és forrásokban) általános megszégyenítési büntetőeljárás az eklézsiakövetés volt. Vajna Károly speciális magyar büntetés módnak nevezi, amely a református vallás révén terjedt el. Ha a bűnös nem vetette alá magát e büntetésformának, akkor nemcsak az egyházból, hanem a közösségből is kiközösítették. A bűnös fekete széken ült a szószék mellett, háttal a templombeli népnek, és fekete posztóval tarták le. A pap kérdésére megvallotta bűnét, majd utána mondta a bűnbánati könyörgést, és a lelkész abszolválta. A 18. századig nagyon gyakori volt a használata, a legkisebb vétségért is eklézsiakövetést alkalmaztak, de fokozatosan csupán a paráznságra korlátozódott.⁵³ Az eklézsiakövetés is inkább a nők esetében volt használatos, a férfiak nem vállalták a nyilvános szégyent, hanem pénzzel próbálták kiváltani magukat. Egészen ritka adatként viszont előfordul: 1609-ben Debrecen városában egy nős parázna férfi követett ekléziát. Teljesen fekete ruhába öltözött, és kezében vesszőcsomót tartott.⁵⁴ A nők esetében a református egyház nem rettent vissza a kalickázástól sem, azaz a nyilvános ketrecbezárástól, de gyakori volt a korbácsolás, és rendszeres vétkezés esetén a fővesztés is.⁵⁵ Általános vezeklési mód viszont mindvégig az eklézsiakövetés maradt. Különösen heves magatartásformáról adtak bizonyosságot a lelkipásztorok néhány esetben. Kiprédikálva a vétkest, a pap kitiltotta őt egy egész esztendeig a templomból, megtiltván az úrvacsorától és a keresztségben való komaságtól. Ugyanakkor megparancsolta neki, hogy a templomon kívül, térden állva hallgassa a misét, adjon alamizsnát, bőjtöljön, és teljes mértékben tartózkodjék az italtól.⁵⁶ A hivatalos megbánás ilyesfajta formáit Mária Terézia és II. József rendelkezései megtiltották, kizárólag az önként vállalt eseteire szorították le, ennek ellenére még hosszú ideig fennmaradtak.⁵⁷ Mind a magyarországi, mind az erdélyi jegyzőkönyvek gazdag adatokkal szolgálnak az eklézsiakövetést illetően. Ezeknek történeti és néprajzi feldolgozása megkezdődött, és remélhetőleg a jövőben is jó irányban fog haladni a tudomány érdekében.

A megesett lány a néprajzban

Tulajdonképpen a néprajzi kutatások jó része is a történeti források felhasználására alapoz – elsősorban a diakronikus megközelítések –, de mindenképpen a néprajzi megközelítés vezérel a kutatásokat, ezért is tartottuk indokoltnak külön tárgyalni őket. Nagyon ritkán született olyan munka, amely a megesett leányról szól. A nyolcvanas években Kapros Márta publikált a témáról szóló anyagot,⁵⁸ míg újabban Bódán Zsolt foglalkozott a megesett leány gyimesi helyzetével.⁵⁹ Az említett szerzők munkáin kívül csupán részletkérdésként jelenik meg a téma további néprajzi munkákban, jobb esetben külön fejezetcímként, de legtöbbször csak pár mondatos lejegyzés formájában. Úgy gondoltuk, mégiscsak hasznos lenne a párhuzamba állítás a különböző területek között, persze a fellelhető adatok függvényében.

⁵³ Vajna 1906. II. 145–147.

⁵⁴ Illyés 1941. 86.

⁵⁵ Szent 1993. 105.

⁵⁶ Illyés 1941. 111–112.

⁵⁷ Szent 1993. 102.

⁵⁸ Kapros 1984.

⁵⁹ Bódán 2001. és 2003.

A megesett lány helyzetéről, különösen pedig az őt érintő büntetésekről általában a jogi népszokások területén találunk adatokat. Tagányi Károly népi jogszokásoknak, Tárkány Szücs Ernő pedig jogi népszokásoknak nevezi az emberi magatartást befolyásoló szabályrendszer népi változatát, amelynek definíciója a következő jellemzőket is felsorolja: a többség meggyőződését fejezi ki, tényleges gyakorlat folytán belülről kifejlesztett, megtartott és átörökölt, a hagyományos eszközökkel a társadalom által kikényszerített, és mindenekelőtt nem az állam, az egyház vagy egy hatalommal bíró vezető személy által promovált szabályrendszer.⁶⁰ Ez utóbbi kitétel ellenére a jogi népszokások körében tárgyalják a megesett lányt sújtó olyan megszegyenítő rítusokat is, mint például az eklézsiakövetés, amely világosan jelzi az egyházi kényszer hatalmát. Igaz, hogy az eklézsiakövetés esetében a presbitérium állapította meg a bűnt és szabta ki a büntetést, és a presbiterek a falu vezető öregeiből kerültek ki, tehát valamelyes mértékben mindenképpen a közmeggyőződést és a közfelfogást tükrözték, de mégis csak egyházi előírás által meghatározott eljárásról van szó.

Az összefoglaló jellegű munkák általánosan elterjedt szokásokat, jellemzőket próbálnak felvonultatni, viszont ne feledjük, hogy legtöbb esetben az általánosítás csupán néhány adat alapján történik, relevanciája nem kellőképpen bizonyított. A megesett lányok számával, a jelenség elterjedésével kapcsolatban is csak hozzávetőleges becslések történtek és történhetnek, a kérdés kényessége és magánjellege nem engedi meg a megbízható statisztikai felmérések készítését. Más megoldás nem lévén, a fellelhető adatokra kell támaszkodnunk, és ezek közül az egyik a törvénytelen gyermekek lajstromba vétele. Tárkány Szücs Ernő szerint – ő is azzal a kitételrel fogalmaz, hogy *ha az adataink helyesek* – az 1700-as esztendőktől kezdve a törvénytelen gyermekek száma az élve született gyermekek hat vagy tíz ezrelékét teszi ki.⁶¹ A huszadik században a statisztikai módszerek jóval fejlettebbek és elterjedettebbek, és a házasságon kívüli szülések száma sokkal többet mutat: Magyarországon 1960-ban 5,5%, míg 1995-ben már 20,7%.⁶² A hibalehetőséggel is számolva kétségtelenül megállapítható, hogy nem egy szórványos, elhanyagolandó jelenséggel van dolgunk, hanem a közösségi életnek egy állandó szegmensével, melynek kritikus volta, feszültségeket, konfliktusokat szülő jellege nyilvánvaló. Hogy mégis miért van oly kevés adatunk, az a téma tabu mivoltával és a hagyományos néprajz kissé szemérmes beállítottságával magyarázható. Köz hely már Ortutay Gyula nevére hivatkozni ebben a témakörben, de mindenképpen az ő felhívása volt az első tudatos lépés a parasztság szerelmi életének, általában a szexualitás vizsgálatának irányába.⁶³

A szintézisjellegű munkák önkényes általánosításai ellenére a jelenség elterjedtségét támasztják alá, és néhány adattal is szolgálnak a büntetéseket illetően. Szendrey Ákos *Ethnographiában* publikált írása mindenképpen úttörő munkának számít, hiszen egy általános képet próbál nyújtani a népi büntetőszokásokról. A szerző érdeme, hogy az egyén és közösség viszonyát nem egy egysíkú, merev kapcsolatnak tartja, és kiemeli azt is, hogy a bűnről alkotott népi felfogás rendkívül változatos, és annak ellenére, hogy a bűnt a közösség állapítja meg, az egyes bűnfajtákra a közösség bizonyos része jobban reagál, mint a másik.⁶⁴ A leányanyaság kérdését tárgyalva érzékelteti a kü-

⁶⁰ Lásd Tárkány Szücs 1981. 41.

⁶¹ Uo. 140.

⁶² Andorka 2001. 368.

⁶³ Ortutay 1935.

⁶⁴ Szendrey 1936. 67.

lönbséget a leányhoz való viszonyulásban, ugyanis több helyen szigorúan elítélik őt, másutt viszont egyáltalán nem. Előbbi esetben haját felkontyolja, és a templomban nem a régi helyére ül, hanem megáll leghátul, a tömeg mögött, esetleg beül az asszonyok közé, ezzel nyilvánosan beismerve vétkét, és jelezve helyzetének megváltozását, vagyis azt, hogy ő már nem leány.⁶⁵ Szendrey szerint a magyar parasztság körében a népi büntetés nem alkalmazza a halálbüntetést, hanem a szinte ugyanolyan értékű megszégyenítést, vagyis erkölcsi halált. Ennek legenyhébb fajtája a megszólás, majd a kipletykálás, végül a vétkes leány általános büntetése az eklézsiakövetés. Nemcsak a fekete szín szimbolikája dominál ebben a büntetéstípusban, hanem megtaláljuk – igaz, ritkán – a fehér gyász színét is: Debrecen városában a paráznasággal vádolt nő a reggeli ima alatt mezítláb állt a székenkövön, fehér lepedővel letakarva. Göcsejben a lánynak a haját is felnyírták, és ha máshonnan telepedett be, akkor kikísérték a faluból. A szerző helyesen jegyzi meg, hogy „a büntetés ilyen módon való kialakulására nagy hatással volt az egyház”, hiszen a népi szokásjog csupán azt követeli meg, hogy az esküvői szertartás alatt a lány ne hordjon koszorút, és általában hozzájárult ahhoz, hogy az ilyen leány nehezebben menjen férjhez.⁶⁶

Az abortusz kérdéskörét felvállaló munkássága során Gémes Balázs publikációi ugyancsak hasznos adatokkal szolgálnak, annak ellenére, hogy a szerző nem foglalkozott a népi büntetésformákkal. Mégis megerősíti bennünk azt a feltevést, mely szerint nagyon is elterjedt, állandó jelenség a megesett lány esete, és az ezzel járó büntetés sokfélesége. Gémes Balázs nagy mennyiségű irodalomra és forrásra támaszkodva fogalmazta meg azon kijelentését, hogy a népességnövekedés szabályozására irányuló törekvés egyidős az emberiséggel, és három formája – a gyermekgyilkosság, a magzatelhajtás és a fogamzásgátlás – a magyarság körében nagymértékben elterjedt volt. Már az Árpád-kortól ismeretes ezen eljárások bűnnek minősítése, és egyházi vagy világi büntetése. Sajnálatos módon a minket különösen érdeklő büntetésformákat nem részletezi, csupán futólag érinti őket a hivatkozott történeti irodalomnak megfelelően, amelyet nagymértékben mi is ismertettünk az előző fejezetben.⁶⁷

Tárkány Szücs Ernő jogi népszokásokról írott nagyszabású monográfiája beszámol az eklézsiakövetésről, mint a protestáns vidékeken általánosan elterjedt büntetőformáról, és megállapítja, hogy annak ellenére, hogy II. József megvonta az egyháztól a polgári jellegű büntető jogkört, és a megbánó/megszégyenítő eljárásokat is csak az önkéntes vállalás esetében engedélyezte, a parancsolt eklézsiakövetésről még a huszadik század közepéről is van említés.⁶⁸ A megesett leányt általában elítélte a közösség, habár mindig voltak barátnők, rokonok, falubeliek, akik gondját viselték, továbbra is ember-számba vették, hiszen azt szokás mondani, hogy nem ő volt az első, s nem is ő lesz az utolsó. A „törvénytelen” terhesség viszont több helyen is szimbolikus megkülönböztető jegyeket aggatott a leányra. Nem hordhatta azon túl leengedve a haját, hanem a bába kontyot formált neki. Az esküvő alkalmával pedig csakis párta vagy koszorú nélkül vehetett részt a szertartáson. Előfordult, hogy a közösség macskazenét is húzatott neki, habár a charivari használata elsősorban a vadházasságban élők, vagy az előzőleg elhagyott férjhez visszatérő feleség esetében volt szokásban.⁶⁹

⁶⁵ Szendrey 1936. 66.

⁶⁶ Uo. 70.

⁶⁷ Gémes 1975. 233–239.

⁶⁸ Tárkány Szücs 1981. 806–807.

⁶⁹ Uo. 790.

A *Magyar néprajz* társadalomról szóló nyolcadik kötetében Szilágyi Miklós sem mond ennél többet a megesett leány büntetését illetően. Kihangsúlyozza az egyház szerepét az erkölcsi magatartásformák kialakításában és a vétségek megtorlásában, általánosan szinten beszél a leány deviáns mivoltáról és marginalizált helyzetéről. Ugyanazon műben Jávor Kata a paraszti erkölcsről és magatartásról szóló fejezetben előtérbe helyezi a már ismerős kettős morál problematikáját. Általánosnak nevezi azt a tendenciát, amely a lány hibáztatását tartja szem előtt, a férfit pedig inkább felmenti a vétek alól. A lányt szidják, hiszen tud nemet mondani, neki kell nemet mondani, miért nem vigyáz magára, és így tovább. A szerző szerint a leányt nemcsak a közvélemény, hanem a családja és a rokonai is elítélték, mivel szégyenfolt esett a család becsületén. Sok esetben nem szóltak hozzá, még akkor sem, ha végül is házasság lett a dologból. Kirekesztődött, vagyis kiközösítették, már templomba sem járhatott a szégyen miatt. Az 1930-as évektől azonban egyre kevesebb lett a megesett lány, mert egyre jobban elterjedt a művi abortusz, és maguk a lányok is *ügyesebbek* lettek, azaz felvilágosultabbak a nemi étellel kapcsolatban, és ismerősebbek a fogamzásgátlás technikáinak, 20. századi lehetőségeinek világában.⁷⁰

Dunántúlon, a Káli-medencében a megszegyenítő rituális büntetések által kiváltott félelem komoly visszatartó erőt jelentett a bűnbeeséssel szemben. Gellencsér József szerint a büntetéseket legcélszerűbb az általuk okozott hátrány szerint osztályozni, így nem tárgyalja külön a népi büntetőszokásokat és a világi és egyházi hatalom büntetéseit. Nagy részében református vidékről lévén szó, természetesen az eklézsiakövetés volt az általános büntetési forma a megesett lányok esetében, már csak azért is, mert ezekben a falvakban az egyházi és a világi hatalom legnagyobbbrészt ugyanazon kezekben összpontosult. Gyakran előfordult még a szégyenpadra ültetés, vagy a templom melletti szégyenkőre állítás, mint nyilvános bűnvallás és vezeklés. A terhes leányt nem akarták testileg bántani, ezért pacalt kötötték a nyakára, és ily módon vezették ki őt a helységből. Érdekes adatot közöl a szerző a két világháború közötti periódusból, mellyel azt is jelzi, hogy két büntetésforma együtt is alkalmazható volt: egy leányanya megölte csecsemőjét, ezért a csendőrök arra kényszerítették, hogy kötényében hordozza a tetemet, így kísérték végig a falun. Előttük a kisbíró haladt, aki a falu fontosabb helyszínein megállt, és kidobolta, „hogy így jár, aki gyermekét megöli”.⁷¹

A Duna menti Böleskén – amely a Duna jobb partján fekszik ugyan, de a Kiskunsággal mutat rokonságot néprajzi szempontból – a normasértések egyes formái nagyon is gyakoriak voltak, és a közösség is elfogadta őket. Szólásmondás is született azon a vidéken, vagyis abban az esetben, ha az egyén minél inkább meg akarja erősíteni igazmondását, azt mondja, hogy „én kérem nem vagyok bölskei tanú”.⁷² Ennek ellenére a közerkölcsre nagyon szigorúan vigyáztak, a legkisebb vétséget is szankcionálták. A pletyka volt a közösségi kontroll leghatékonyabb eszköze, mivel mindenki tartott a falu szájától, és ez hatványozottan volt igaz a fiatalok esetében. A falu öregasszonyai minden közös tánc alkalmával ott voltak, és vigyáztak a fiatalág viselkedésére. Ha a legény egy kissé közelebből ölelte meg a lányt, másnap az egész falu őket beszélte. A páránna személyek eklézsiakövetést végeztek, régebben a templomban, majd a 19. századtól már csak a parókián, míg véglegesen eltűnt ez a büntetés.⁷³

⁷⁰ Jávor 2000. 660–662.

⁷¹ Gellencsér 1991. 58.

⁷² Nagy J. 1998. 459.

⁷³ Uo. 461–462.

Az alföldi asszonyról szóló monográfiájában Kiss Lajos a kettős morált, avagy a nők másodrendűségét – ahogyan ő maga nevezi – keleti vonásnak tartja, keletről hozott örökségként tárgyalja, és egy sor példával támasztja alá.⁷⁴ A leányok itt leginkább szolgáló- vagy szobalány korukban eshettek meg, és családjuk nagyon szégyellte, még házasság esetében sem igen bocsátott meg nekik. Mégsem vetették meg házasságkor az ilyen menyecskét, volt akit három- vagy ötéves gyermek anyjaként vettek feleségül. Ha nem tudott férjhez menni, akkor a szülei nevelték a gyermekét, ő pedig főleg napszámosként kereste meg a betevő falatot. Ritkábban próbálkoztak csecsemőgyilkossággal, mivel ki szokott derülni a dolog, és a lány börtönbe került. Gyermekét „zabi gyerek”-nek hívták, míg őt magát „özvegy lány”-nak vagy „árva mönyecské”-nek.⁷⁵

Katolikus vallásuknak köszönhetően a palóc közösségekben is szigorúan ítélték az erkölcsi devianciát, tehát a házasság előtti terhességet is. A huszadik század elejéig létezett viszont a „falubajrás” szokása, amely lehetőséget kínált a fiataloknak, hogy jobban megismerjék egymást, de ez nem járt szükségszerűen nemi kapcsolattal. A fiatalnak szeretője lett, és legtöbbször házassággal végződött a kapcsolat. A szokás ellenére a fiataloknak vigyázniuk kellett, hogy „rendesek” maradjanak, mert ellenkező esetben kipletykálták őket, s Martoson például a rossz hírű leányzót a legények kiírták a templomban a karzatra.⁷⁶ Mátraderecskén a megesett lány legnagyobb büntetése a kirekesztés volt. Nem volt szabad menyasszonyi koszorúval esküdniük, de ha mégis megtörtént, akkor az egész falu kigúnyolta őket, a templomból kijövet gúnyversekkel köszöntötték. A 19. században drasztikusabb eljárások is éltek, például az apa vagy a férj lenyírta a leány haját kopaszra, vagy „megtépkedte alsó testrészükön a szőrzetet”. A 20. században a kiközösítés, kipletykálás és kiprédikálás élt tovább mint büntetési forma.⁷⁷

Az Ipoly menti falvak társadalmában a házasság előtti nemi élet megítélése attól függött, hogy az egyén melyik helyi réteghez tartozott, és hogy házassággal végződött az eset vagy nem. A gazdagabb családok elutasítóan nyilatkoztak, a szegényebbek – ha nem is tartották dicséretes dolognak – nem tekintették súlyos vétéknek. A terhességet viszont már egyöntetűen elítélték, és ez elsősorban a leányt érintette: „emberkurva nincs, csak asszonykurva van”. Ha a családban híre ment az esetnek, akkor „a megesett lány, a megesett személy” nem hordhatott menyasszonyi koszorút, de megtartották a nagylakodalmat. Ha nyilvánosságra került a dolog, akkor nem hordhatott fehér ruhát, és a fejére is csak főkötőt tehetett. Amikor pedig nagyon látszott rajta a terhesség, csupán egyszerű sötét ruha illette meg és előrekötött kendő. Ilyenkor a nagylakodalom is elmaradt. Abban az esetben, ha nem vette el a legény, a templomba sem merészkedett el, mert kicsúfolták. Nem volt már leány, de még asszony sem. Ezt fejezte ki hajviselete is: leeresztett hajjal járt, de fedetlen fővel nem mutatkozhatott, tehát kendőt kötött asszonyosan. Amikor megszületett gyermeke, a haját is kontyba kötötték.⁷⁸

A tradicionális matyó közösségekben is a leányt érintette az ítélet és a szegény. Itt sem illette meg a menyasszonyi koszorú, azt szokták mondani, hogy „lángba borulna a koszorú a fején”! A 20. század elején ritkán fordult elő megesett lány, és általában egyedül maradt, nem ment férjhez, „viselte a szégyent egész életében”. Ha elvevődött, akkor itt is egy öreglegény vagy egy többgyermekes özvegyember felesége lett. Gyermek-

⁷⁴ Kiss L. é. n. 6.

⁷⁵ Uo. 124–125.

⁷⁶ Fél 1941. 256.

⁷⁷ Veres 1984. 50.

⁷⁸ Kapros 1984. 322–328.

kének sorsa is megpecsételődött, „zabi, fattyú, szerzett gyerek, kapott gyerek” vált belőle.⁷⁹

Vajda Mária hajdúsági kutatásai nagy lépést jelentenek a népi szexualitás kérdéskörében. Nem igazán közölt a szerző adatokat a büntetősokásokról, de felhívta figyelmünket a paraszti szexualitás kettősségére, és megerősítette az egyház szerepét ebben az életdimenzióban. Magyarországon 1868-ig az egyházi bíróság döntött a gyermek származásának törvényességéről, és ez a papok számára kiadott keresztelői utasításokban is tükröződik: csak akkor keresztelje meg a gyermeket, ha meggyőződött arról, hogy keresztény apától és anyától van. Ha nem, akkor halassza el, értesítse a Magisztrátust, és a párt először büntessék meg, majd utána megkeresztelheti a gyermeket.⁸⁰

Bodrogközben, pontosabban Cigándon a presbiteri jegyzőkönyvek arról árulkodnak, hogy a paráznság volt a legnagyobb számban elkövetett bűn, és megtalálható volt minden gazdarétegnél. Az általános büntetés az ekléziakövetés (református település lévén), amelynek nagyon kihangsúlyozzák az önkéntes vállalás jellegét – a törvénynek megfelelően. Az ekléziakövetés eleinte a templomban zajlott, később már csak a parókián, magányos vezeklésként. A nem házasságos személyek paráználkodását a presbitérium büntette, míg a házasságosokat a bírák. Mégis előfordult, hogy a lány csak azután ment ekléziakövetésre, miután a „Helység Bírái a Falu Házánál felkontyolták vala”.⁸¹

Ortutay Gyula mérőföldkövet jelentő munkája ajaki példákkal szemlélteti a szexualitás kutatásának irányelveit a magyar néprajzban, kihangsúlyozván ezeknek hiányát. Nem közöl adatokat a büntetésekről, megszegyenyítésről, de röviden ismerteti a megesezt lány helyzetét a lokális közösségben. Teljesen negatív képet fest, azaz negatív viszonyokat rajzol meg a vétkes személy és a közösség között. Ez irányban hadd idézzük csupán egy mondatát: „a megesezt leányt feleségül nem veszi senki, csak „»használják«”.⁸²

Hasonló helyzetben találhatta magát a megesezt leány Erdélyben is. Az 1587-es kolozsvári országgyűlés határozata szerint még a világi hatalmak feladatkörébe tartozott az erkölcsi vétkek büntetése, de az 1614-es medgyesi országgyűlés már szabad kezét ad az egyházaknak is. A fiatalok nemi próbálkozásait nem helyeselte az egyház, de ezekkel szemben inkább elnézőbb volt, mint a visszaeső bűnösök, a hivatásszerűen szajhálkodók esetében.⁸³

Mégis előfordult, hogy a közösségi ítélet és megszegyenyítés kegyetlenebb formákban nyilvánult meg a 18–19. században. Szamosújvárott egy megesezt leányt a szülés után megkötöztek és a templom udvarán hagytak egy egész napon keresztül, hogy a közösség tagjai megköpdössék. Másnap örökre kiűzték a városból. Szabolcsban és Szatmárban is ehhez hasonlóan bélyegezték meg a vétkezőt, a templomi penitencia-tartás után a kifelé jövő emberek leköpdösték a lányt.⁸⁴

Protestáns vidékeken – Szászföldről vannak feljegyzések – szegyenoszlopokat állítottak, általában a piacutakon. Toronyszerű építmények voltak, amelyek oldalába mélyedéseket véstek, ott lévén helye a bűnösöknek, akiket a mélyedésekben levő vaskam-pókhöz láncoltak. Ha a bűnöst templomban végrehajtandó vezeklésre ítélték, akkor

⁷⁹ Fügedi 1988. 24–25.

⁸⁰ Vajda 1995. 211.

⁸¹ Jávör 1971. 76–87.

⁸² Ortutay 1935. 11.

⁸³ Szócsné Gazda 2000. 313–314.

⁸⁴ Dömötör 1941. 183–184.

szégyenkövet láncoltak a kezeire vagy a nyakára. Szászvidéken a szégyenköveken felirat bizonyítja azoknak rendeltetését.⁸⁵ Néhol a szégyenkő egy szégyenpad mögött függött a templom falán, a padon pedig a törvénytelen házasságba keveredő leányok ültek. Ugyanis a katonaság letöltése előtt csak minisztériumi engedéllyel lehetett házasodni, de volt, aki ezt nem kérte ki, hanem egyházi esketés nélkül egybekelt választottjával. Férjük katonai kötelezettségének letöltéséig a menyecskék csak ezen a padon foglalhattak helyet.⁸⁶

Orbaiszéken létezett a guzsalyoskodás szokása, ami azt jelzi, hogy a falu közvéleménye szemet hunyt a fiatalok nemi próbálkozásai felett, a nemi szerepekre való felkészülésnek tekintette azt. Akkor vált a dolog elítélendővé, mikor már nyilvánvaló lett az együttválás, vagyis teherbe esett a lány, és nem házasodtak össze. Az egyházatyák felszólításai azt mutatják, hogy elsősorban a lányt hibáztatják, hiszen „ő járatta” magához a legényt. Ha a legény nem állt kötélnek, előbb pénzbírsággal sújtották, majd ha ezek után sem került sor a házasságra, mindketten a paráznaság vétkébe keveredtek, melynek büntetése a kalodába zárás volt.⁸⁷ Máskor a pénzbüntetést testi fenyítés egészítette ki, vagy éppen fordítva történt. A férfiakra botütéseket mértek, a nőkre korbácsolásokat. Általános büntetés viszont a már jól ismert eklézsiakövetés volt. A leányt bűntársával együtt kényszerítették eklézsiakövetésre, különösen abban az esetben, ha a legény házasságot ígért a leánynak, és ezt sikerült bizonyítani is. Az egyház kényszeríthette a legényt, hogy vegye el a leányt, vagy a gyermeket írassa a maga nevére. Előfordult, hogy a leány magas pénzösszeget követelt becsülete elvesztéséért.⁸⁸ Az eklézsiakövetés vagy *megyekövetés* a 20. században sem volt ritka a Székelyföld protestáns részén, de már nem a templomban zajlott, hanem a parókián tanúk jelenlétében. Az egyház már nem kötelezte a vétkest nyilvános bűnbánatra, de a közösségi elvárások igen. A lány nem mehetett leánytársai közé, nem hordhatott menyasszonyi koszorút, sem menyasszonyi ruhát – és mindezt az anya követelte meg tőle, de a falu is helyeselte a büntetést.⁸⁹

Erdővidéken ugyancsak a leányt hibáztatták, és az édesanyját, mert nem vigyázott eléggé, de a legényt is, ha cserbenhagyta, és nem vette el feleségül. Kimaradt a vétkező a leánybandából, nem mehetett közéjük, mert már menyecske lett, így hát haját fel is kontyolták. Sem templomjárásban, sem lakodalomban nem lehetett része, amíg el nem végezte az eklézsiakövetést. A 20. század elejétől Erdővidéken is az eklézsiakövetés a parókián zajlott, két tanú jelenlétében. Esküvő alkalmával nem tehetett fejére pártáját, és szerényen kellett felöltöznie. Mindennek ellenére a közösség nem ítélte el túl élesen, azt mondogatták, hogy nem ő kezdte, és nem is ő fogja végezni. És habár az erkölcsi normák szerint tilos volt a házasság előtti nemi élet, legtöbbször arról vallottak, hogy ők maguk is kipróbálták.⁹⁰

A kászonszéki történeti források azt bizonyítják, hogy Székelyföld ezen római katolikus részében sem volt könnyű dolga a megesett lánynak, mindannak ellenére, hogy a falutörvények kimondták azt, hogy aki nőt bántalmaz, annak fél keze levágassék.⁹¹ Ha „impregnáltatódik, meggyalázódik” a leány, „zabgyereket, nem igaz ágyban születet-

⁸⁵ Téglás 1912. 223–224.

⁸⁶ Réthly 1909. 190–191.

⁸⁷ Szócsné Gazda 2001a. 34–36.

⁸⁸ Uo. 2001b. 53.

⁸⁹ Lásd Barabás 1994. 180.; 194.

⁹⁰ Zakariás 2000. 74–75.

⁹¹ Imreh–Pataki 1992. 296.

tet, fattyút” szül, akkor legjobb volt, ha házasságra lépett az ifjú pár, és így könnyített a büntetésen. A paráznaságról szóló széki szabályrendelet a következőket mondja: „első vétkéért adjon flo. 3, másodikért adgyon flo. 6 és keze tétetődjék perengére, harmadikért csapattassék perengérbe minden irgalmasság nélkül”. Nemesember gyermeke pedig „dupláson büntetődgyék”. A pellengérré állítást a vesszőzés egészíthette ki. A megesezt lánynak elengedték a vesszőzést, ha elvették feleségül, persze csakis miután a „catholica religio szerént kövessen ecclesiát”. Megszégyenítő eljárásként ritkábban alkalmazták a „szalmakoszorú, tollas koszorú” fejre tételét.⁹²

A gyimesi csángóknál a „guzsajás” szokása megengedte a házasság előtti nemi életet, és ennek függvényében a házasság előtti terhesség sem számított akkora bűnnek, mint más közösségek esetében. Nem igazán csúfolták ki, hacsak nem volt haragosa, fiatal társai nem közösítették ki, eljárhatott akár a táncalkalmakra is, de a háttérben kellet maradnia. A templomban is ez volt a helyzet, csak a leányok padjába ült, de valahol hátul, az utolsó sorokban. Viselete sem változott meg, haját is leeresztve hordhatta, akár a tiszta leányok. A család becsületén folt esett ugyan, de ritkán mérgesedett el a helyzet. Legnagyobb hátrány a házasságkötéskor érte: ritkán vette el legényember, sokkal valószínűbben számíthatott özvegyemberre vagy vénlegényre. Lakodalmán nem hordhatta a díszes viseletet és a menyasszonyi koszorút. Egyházi vagy közösségi büntetésre nem került sor, esetleg a pap kiprédikálta, de ez sem volt állandó jellemző. A kipletykálás mértéke is váltakozott a falu társadalmában elfoglalt helye függvényében.⁹³ A „bitangos legény”-t is számon tartották, nem vihette a búcsús keresztet, nem tehetett bokkrétát a kalapja jobb oldalára. Házassági esélyei mégsem estek annyira vissza, mint a leány esetében. A „bitang” sem nevelkedett normális körülmények között, de őt inkább sajnálták, hiszen nem tehet semmiről. Keresztelőjére viszont kevesebb pár keresztszülőt kértek fel, és az összejövetel sem volt annyira ünnepélyes. Megnevezése pedig az utódokra is átöröklődött az eléggé gyakori ragadványnév formájában.⁹⁴

A bukovinai székelyek körében már erőteljesebb ítélet élt a nemi erkölcs ellen vétkezők helyzetének megállapításában, viszont konkrét megszégyenítő rítusokról nem tudunk. Igaz, hogy a megesezt lánynak a helyzetét fejviselete jelezte, mivel a haját copfba kötötték, és kendővel takarták. Vagyis „a személy” elől kötött „ruvát” volt köteles viselni, mert se nem asszony, se nem leány. A templomban csak az asszonyok háta mögött, a legutolsó sorban ülhetett.⁹⁵ Azonkívül élt a kiprédikálás szokása, nevekkal vagy nevek nélkül, valamint a menyasszonyi díszes öltözet és a nagylakodalom tiltása.⁹⁶

Megesezt lány a moldvai csángóknál

A moldvai csángók mély vallásossága, hagyományos kultúrájuk archaikus jellege nemcsak néprajzos körökben közismert. Igaz, Moldvában is minden átalakulóban van, hiszen a kultúra változása ott is törvényszerű, de életvitelüket még mindig nagymértékben a vallás határozza meg. Sőt, az idősebb generációk esetében azt mondhatjuk, hogy életük teljesen a katolikus vallásra van alapozva. Az egyházi tanítások vezéreltik életvitelüket, meghatározzák értékrendjüket, erkölcsi magatartásukat.

⁹² Imreh–Pataki 1992. 31.

⁹³ Bódán 2001. 340–341.

⁹⁴ Uő 2003. 14–16.

⁹⁵ Bognóczy 2001. 58–59.

⁹⁶ Lásd Györgyi 1965. 3–91.

A csángók identitástudatát nem a beszélt nyelv határozza meg elsősorban, hanem felekezeti hovatartozásuk. És ez tapasztalható volt mindvégig a történelmük folyamán. A legkeletibb római katolikus csoportként a Vatikán figyelmét is magukra vonták, minek következtében a pápa Moldvát missziós területté nyilvánította. A 17. századtól a Hitterjesztés Szent Kongregációja által küldött misszionáriusok érkeztek Moldvába, és két évszázadon keresztül tartó munkálkodásuk ritkán volt konfliktusmentes, idegen származásuk és sokszor botránys életvitelük miatt nem alakulhatott ki funkcionális egyházközségi élet a csángó falvakban.⁹⁷ Ennek ellenére (népi) vallási életük mindvégig meghatározó volt, a szertartásokat pedig a nép közül kiemelkedő diák végezte, irányította.

Katolikus identitásuk elhatárolta őket az ortodox környezettől. Amíg a moldvai városok magyar lakossága fokozatosan eltűnt, addig a rurális településeken élő katolikus lakosság kompakt, önszervező közösségekké tömörült. Természetesen a falvak esetében is jelen volt az elrománosodási folyamat, de ez inkább a 20. században indult meg erőteljes mértékben. Azt mondhatjuk, hogy a 20. század közepéig a csángó falvak jól körülhatárolható közösségekként léteztek. Ehhez hozzájárult a román lakosság attitűdje is, akik a csángókat „unguroknak, bangyeneknek” csúfolták, kirekesztvén őket a tágabb (makro)közösségből. A falvak társadalmát pedig a tagolatlanság jellemezte (nem volt csángó nemesség, értelmiségi réteg, iparosság is csak kismértékben), a vagyoni rétegződés szinte teljes hiánya, és a nagyon erős endogámia, amelynek következménye egy nagyon erős rokonsági összetartozás, és ennek tudatos számon tartása és ápolása.⁹⁸

Ezekben az egységes közösségekben az erős csoporttudat a normarendszer szigorát különösen érvényesítette, a normáktól való eltérést pedig nem tűrhette. Ne feledjük, hogy az érvényben levő normák a közösség normái voltak, és nem a fentről parancsolt világi vagy egyházi kényszer. Nincsenek ugyan pontos adataink, de valószínű, hogy a falvak életét saját önkormányzatuk határozta meg, bíráikat önmaguk választották. A polgári jog bevezetéséig a falu tanácsa, a közösség tapasztalt öregeiből álló intézmény döntött a közösségi élet legkülönbözőbb problémáiról.⁹⁹ Az erkölcs, és különösen a nemi erkölcs kérdéseiben mindig a vallási dimenzió a meghatározó. Liviu Pilat szerint a közösség erkölcsi élete, erkölcsi tisztasága a diák felügyelete alá tartozott. Feltételezhető, hogy a diák szabta ki a különféle bírságokat és büntetéseket az erkölcsi normákat megszegők esetében. 1886 után, a Jászvásári Püspökség és a lelkészképző szeminárium beindítása következtében a csángó közösségeknek saját plébánosuk lett, aki átvehette a már addig hatékonyan funkcionáló büntetőrendszert, szabályrendszert, hiszen nagyon is megfelelt saját céljaira, vagyis a hivatalos egyház helyzetének, méltóságának, hatalmának a berendezkedésére és megerősítésére.¹⁰⁰

Mindenképpen az „igaz hit”, a római katolikus vallás biztosította a cselekvésmintákat, a viselkedés, az erkölcs szabályait. Tovább lépve, az alap az egyházi erkölcs alapja, azaz a tízparancsolat. Ehhez kell kapcsolnunk a házasság intézményét is, amely szakrális alapokon áll. A házasság szentsége meghatározza, szabályozza a nemi életet, kihát a házasság előtti időszakra, valamint az özvegyesség esetére is. Közismert tény, hogy a katolikus egyház véteknek tartja a házasságon kívüli nemi életet. Ehhez igazodott a köz-

⁹⁷ Vö. Pozsony 2002. 140–141.

⁹⁸ Halász 1998. 424–428.

⁹⁹ Pozsony 2002. 140.

¹⁰⁰ Pilat 2002. 233.

vélemény is, mivel bűnnek számít minden, amit a közösség elítél. Nem kell viszont arra a következtetésre jutnunk, hogy a csángó közösségekre közhelyszerűen ráhúzott *archaikus, középkori, hagyományos* címkék azt jelentik, hogy nem volt helye és lehetősége a devianciának. Mint minden emberi közösségben, a moldvai csángóknál is szép számmal voltak deviáns esetek. Már a legkorábbi források is tanúsíthatnak. 1642-ben a moldvai római katolikus papság gyűlésükről szóló összefoglalót küldött a Hitterjesztés Szent Kongregációjához, melyben a paphiányról panaszkodnak, a rítusok különbözőségéről, de ugyanakkor arról is, hogy a paphiány miatt nagyon elharapózott a vadházasság és a lányrablás.¹⁰¹ Az ausztriai jezsuita rendtartomány 1645. évi jelentésében olvashatunk a moldvai katolikusok *tévelygéseiről*: húsvétkor a halottak sírja felett mulatoznak, rengeteg babona él, varázslás, és gyakori a nőrablás és válás: „aki megunt a házastársát, egyszerűen eltaszítja, ehhez a szokáshoz nagyon ragaszkodnak”. És amúgy is „a legtöbb katolikus vadállat módjára az erdőben él”.¹⁰² Ha nem is vesszük figyelembe a jelentések szerzőinek a túlzásait és cikornyás megfogalmazásait, akkor is el kell fogadnunk, hogy a drasztikus paphiány velejárója volt a normák változása, lazulása, egy másfajta morál működése, és a normaszegés, a deviancia elterjedése.

Hogy mégsem borította fel a közösség egyensúlyát a deviancia jelensége, az nemcsak a katolikus egyház 19. század óta rendkívül megerősödött tekintélyének, valamint a házasság szakralitásának köszönhető, hanem a tisztaság, a szüzesség értékének a házasság megkötésekor, a hozomány átadásakor. „Nálunk az a legnagyobb bücsü a nagylyánnál, hogy megőrezze ü magát. Legyen nagylyán, tiszta...”¹⁰³ A csángók körében a házasság előtti nemi érintkezés leányszöktetéskor volt lehetséges, avagy a gyimesi guzsajashoz hasonló szokás gyakorlásakor: ha egy leánynak tetszett a legény, akkor elfogadta közeledését, különösen a fonó, a guzsajas után kinn hált a fészkerben, a szénán, és a legény belopódzhatott hozzá.¹⁰⁴ Ezek az alkalmak nem jártak szükségszerűen szexuális érintkezéssel, mivel ha nem követte házasság, és kitudódott a dolog, a lánynak csökkentek a férjhez menési esélyei. Ha el tudta titkolni, és a nászéjszakán derült ki, akkor a férj hazakergethette, vagy nagyobb hozományt követelhetett.¹⁰⁵ Érdekes, habár egyedüli adattal szolgál Vajda Mária: szerinte a nászéjszaka után a falu közössége előtt megmutatták a menyasszony szüzességét bizonyító lepedőt.¹⁰⁶

Saját terepmunkánk során az derült ki, hogy adatközlőink nagy része halálos vétkeknek tekinti a törvénytelen gyermek esetét, és itt elsősorban az idős generációra gondolunk, mivel adataink többsége ennek a korcsoportnak a tagjaitól származnak. Ebben a felfogásban a tiszta ember egyenlő a becsületes emberrel. A fiatalság esetében is az erkölcsi gátlás, a következményektől való félelem határt szabott az érzékek kívánságának.¹⁰⁷

A tradicionális társadalomban a privát és nyilvános szféra nem vált el egymástól. Az egyén szerves része volt a közösségnek, nagyon is függött tőle a magánéletben is. A közösség nem tűrte a devianciát, joga és kötelessége volt azt megbüntetni a fennálló rend megsértése miatt, és ennek a legitimálása, fennmaradása érdekében. Az egyén ügye a közösség ügye is, amit nyilvánosan oldanak meg. A vétkezőt nyilvánosan büntetik és

¹⁰¹ Benda 2003. 231.

¹⁰² Uo. 314–315.

¹⁰³ Imreh–Szeszka 1978. 199.

¹⁰⁴ Erőss–Halász 2001. 347.

¹⁰⁵ Kotics 2001. 33.

¹⁰⁶ Vajda 1985. 114.

¹⁰⁷ Kapros 1984. 320.

szégyenítik meg, hogy példát mutassanak, a fennálló rend érvényességét igazolják, és működését biztosítják továbbra is. A közösségi normarendszer ellen vétők a közösségi léte veszélyeztetik.¹⁰⁸

A megesett leányt elítélte az egyház és a közvélemény is. Tárkány Szücs Ernő ezt fenti és lenti morálnak nevezi, tehát a kettő megegyezik a leányanya esetében. A büntetés nem marad el, a vétkes nem tiltakozhat, mert a közösségi normarendszer sérthetetlen; nem fordulhat a hivatalos törvénykezéshez sem, mert a keresztény törvény sokkal erősebb.¹⁰⁹ Nem tiltakozik, mert a külső szégyen hatására a belső lelkiismeret is büntudatot érez, és a szégyen belsővé válása legitimizálja a fennálló rendet. A szégyenkezés olyan affektus, amely saját kulturális környezetünkhöz való igazodásra készlet. Darwin az affektusokat általában ösztönmaradványoknak tekintette, amelyeket az ösztön szabályozást felváltó kulturális szabályozás hoz létre. A szégyenaffektus tehát nem lehet független a kultúrától, hanem egyidejű vele.¹¹⁰

A megszegyenítő rítusok hasonlóak, a büntetés helye és ideje ugyanaz: a templom (esetleg a mellette levő parókia), a mise ideje. A szent idő és a szent tér, mivel templomba mindenki jár, így a megszegyenítés nyilvánosabb, elvégre ott maga a közösség ítélkezik. A templom és a templomtér a közösségi élet centruma, természetes, hogy a büntetések helye is. A rítusok általánosan elterjedtek voltak, Szabófalvától Vizántáig, Szitástól Trunkig gyűjthetőek.

Minél régebbi adatot találunk, annál brutálisabbak a szankciók. Ez az aspektus annak is függvénye, hogy mi volt a leány bűne: abortusz, tiltott terhesség, avagy csecsemőgyilkosság. Szabófalván az öregek a szüleiktől hallották, hogy a megesett leányt a parókia kerítéséhez kötötték egy lépésnyire, nyakába hámot tettek, a pap pedig az összegyűlt tömeg előtt kegyetlenül elverte, hogy a többi leány példát vegyen.¹¹¹ A Szeszka Péter által lejegyzett adatot átvette és ismertette Pilat is,¹¹² valamint megtaláljuk a Kelgyestről írt monográfiában.¹¹³ Szabófalvi leveleiben maga Szeszka Péter ismét leírja a büntetés módját, de ez alkalommal megemlíti, hogy a harmincas években a leány és a legény együtt bűnhődött, mise alatt gyertyát vagy fekete keresztet tartottak a nép előtt vezekelve.¹¹⁴

I. N. Ciocan monográfiája a Roman megyei egyházközségek helyzetét mutatja be a 19–20. század fordulóján. Röviden utal a nemi erkölcs ellen vétőket sújtó büntetésekre is. Balusesten a megesett leányt csak akkor vehette el a legény, ha bírságot (*gloabă*) fizetett a saját anyagi helyzetének függvényében, de mindenképpen 100 lejnél többet.¹¹⁵ Szép összegnek számított, hiszen évente 3 lejt szoktak fizetni családonként a papnak fizetésként. Miklósfalván vagy pénzzel váltották ki magukat, vagy *fegyelmi büntetést* róttak ki reájuk: nem engedte be őket a páter a templomba, megparancsolta, hogy kint maradjanak, a lány térden állva hallgatta a misét a templom ajtajában, kezében égő gyertyával. De más, *a pap által kitalált* büntetések is megengedettek voltak a bűn súlyosságát tartva szem előtt.¹¹⁶ Szágnán az esküvői szertartást csak akkor végezte el a

¹⁰⁸ Balázs 1999. 377.

¹⁰⁹ Moraru–Dimișcă–Coșa 2002. 111.

¹¹⁰ Heller 1996. 13–14.

¹¹¹ Imreh–Szeszka 1978. 206.

¹¹² Pilat 2002. 233.

¹¹³ Moraru–Dimișcă–Coșa 2002. 111.

¹¹⁴ Erdős Szászka 1994. 71.

¹¹⁵ Ciocan 1924. 26.

¹¹⁶ Uo. 40–41.

pap, ha a legény bírságot fizetett, legalább 20 lej értékben.¹¹⁷ Több konkrét utalást nem találtunk, de a szerző szinte minden település esetében elmondja, hogy körülbelül mennyi pénz folyt be a különféle büntetésekből (*amenzi*), különböző hibák (*greșeli*) elkövetéséért, és az összegek egyáltalán nem elhanyagolandóak.

Régen Trunkon a pap a leánynak hámot tett, mint egy lónak, s „előjött az oltárhoz, aztán húzta”, kellett húzza az apja vagy az anyja is.¹¹⁸ A klézsei pap ugyancsak durva szankciót rótt ki a bűnös fejére, amikor kiderült magzatgyilkos volta. Bezárta a saját disznóólába. Erre az esetre nemcsak Klézsen emlékeznek, hanem a szomszédos Somoskán is, de bizonyára elterjedt az egész környéken a szegyen és a büntetés súlya miatt. „Bétette a leányt a pajtába, hol rekesztik a disznókat bé. S vittek neki egy veder moslékot, s mind a disznóknak, öntötték a tékába... Minden nép, mindenki mentek ott elé, úgy sorra, s mindenki nézett bé oda... A pap nem oldozta fel soha, soha a bűneit. Abban a bűnben maradt ő. Ő imádkozott, elment, meggyónt, de feloldozást nem kapott soha.”¹¹⁹ Kisebb variációkkal terepen is felgyűjtöttük ezt az adatot. *Ő, berekesztette még a pajtába es, a disznópajtába bérekesztette, tékából, azt mondta, onnan egyik, kinek nem volt böcsülete.* [Ez itt volt Somoskán?] *Nem itt, Klézsen.* (M. F., Somoska)

Más, enyhébb megszegyenítő rítus a templomban való kiállítás, azaz a vétkesnek az oltár előtt kellett fekete keresztet vagy gyertyát (esetleg valamiféle burjánt is) tartania bizonyos számú vasárnapi mise alatt (egy, három, hét vagy kilenc). Szabófalván hiába vette el a legény a leányt, a vezeklés meg kellett legyen, másképp a pap nem engedte meg a kézfogót. A legény is kellett tartsa a keresztet, de volt, aki annyira szégyellte, hogy nem állt ki, helyette fizetett, csak utána esküdhettek meg.¹²⁰ Az is megtörtént, hogy nem volt elegendő a templomban való megszegyenítés, az apa is kénytelen volt fizetni leányáért.¹²¹ Pusztinán a pap „elétergyeltette” az oltárhoz a leányt és a legényt, és mindenki vette a szenteltvizet, és megszentelte a bűnösöket, csupa „locs” volt az ingjük.¹²² Fekete gyertyát is tartott a leány három vasárnapon, amelyet pakurával kentek be, hogy fekete legyen. Előfordult, hogy nemcsak a bűnös pár, hanem a leány szülei is tartották a keresztet, és ha megszületett a gyermek, akkor azt is a karjukon magukkal vitték a templomba. *Még azelőtt vót olyan es, hogy a legényért kellett üljön az édesapja, s a leányért kellett üljön az édesanyja. Ők széken ültek, és tartották a gyertyát.* (J. A., Szitás)

A legényt mégiscsak ritkábban büntették, pedig minden társadalmi rétegre és mindkét nemre érvényesek voltak a vallás által diktált normatív magatartásformák, de ő mégsem volt annyira megbélyegzett, mint a leány. Néha csupán vásárolnia kellett valamit a templom számára.¹²³ De bizony alkalomadtán ő is az oltár elé került, akárcsak a lány szülei. „Vétett legényvel, kellett tartsa legény esz.”¹²⁴ *Az es vétek, de nem halálos vétek. Ha világra hozza, s elveszi a férje, de ha nem veszi el, akkor igen. De ha megmondja a papnak, és kiköti a páter, akkor nem vétek. Hogy régen es volt, hogy kellett tartsa a keresztet a templomba, de most nem tartsa egyik se a keresztet... A keresztet tartották ketten, melyikkel vétkezett ő. Mind a ketten.* (C. I., Lujzikalagor)

¹¹⁷ Ciocan 1924. 44.

¹¹⁸ Nagy 1994. 54–55.

¹¹⁹ Pozsony 1994. 231.

¹²⁰ Imreh–Szeszka 1978. 206.

¹²¹ Pilat 2002. 233–234.

¹²² Kotics 2001. 38.

¹²³ Eróss–Halász 2001. 348.

¹²⁴ Csoma 1997. 214.

A szülők is néha pénzzel próbálták a szégyent elviselhetőbbé tenni. *Aztán csántak uljant es, hogy vettek a páternak, aztán a páter megengedte akkor, leengedte vagy három misét. Vettek papgúnyát, a papnak vettek szép ilyen misegúnyát.* (M. F., Somoska)

Úgy es csinálták, de a pénzt nem vette el a pap, csak hogyha nem tudta senki. Hogyha nem vót kitudósodva, hogy na... valaki tudta azt, akkor lehet el tudta fizetni, de másképp nem vette el. Há akkor sokan csinálták vóna, de nem vette el. (J. I., Szi-tás)

Diószegeen a leány a fekete kereszt alá ült, egyik oldalán a legény, másik oldalán a szülei. Mindezt három hétig végezték, arra az időszakra, amíg az esküvőt hirdették.¹²⁵

Közös elem a fekete kereszt, amelyet temetéseken és egyéb egyházi szertartásokon használtak. Azt mondták, hogy Szent Mihály fekete keresztjét fogta a lány,¹²⁶ a temetéseken használt keresztet (Cs. A. és Cs. M., Lujzikalagor). „Feteke ászlós keresztel misét hallgasson három vasárnap, fetekével leborítva, s feteke gyertyával, s feteke ászlós kereszt a kezibe.”¹²⁷ Adatközlőink nagy része pontosan megjelölte magát a tárgyat: *Ádiké feteke kereszt az, melyikvet viszik itt nálunk isten nevébe valóhoz. Feteke ászlójú kereszt.* (T. A., Klézse) *Fekete kereszt vót, fekete pânzája, vászonja... egyik felől a Krisztus, egyik felől a Szűz Mária.* (Cs. V., Szabófalva)

A kereszt mellett vagy helyett a gyertya szerepel legtöbbször, ugyancsak fekete színben. Klézsn szurokkal kenték be, Somoskán fekete szalagot kötöttek reája. Szabófalván viszont arra emlékeznek, hogy hatalmas fehér templomi gyertyát tartott a leány. *Ádiké annak előtte tartotta a feteke keresztet es, de most csak a gyertyát tartásák... Egy gyertya, csak feteke pântlika kötve riája.* (M. F., Somoska) *A pap adott neki egy gyertyát, jobb kezébe feteke keresztet, s tartotta térden állva.* (Cs. A., Klézse) *A régveli mise, mikor mondja, azért mondja a pap. Felöltözik feteke gúnyába. S az kellett üljön a keresztvel a kezibe, melyik bűnös volt. S akkor meglátta az egész világ, hogy hogy ült a keresztvel a kezibe. Elől, az egész világ lássa. Feteke ruhában. Keresztvel a kezibe. Feteke kereszt. Gyartyák es meggyújtva. Ott a kezükbe tartották.* (B. J., Trunk)

Kellett három vasárnapot hallgasson uljan lány egy öl csihány, duduj, uljan szúrós csipkék egymásba. Kellett a templomba tartsa. A mise alatt, ott be a templomba. S tartsa feteke lepedőt, feteke keresztet, hogy szenvedje ki bűnit, hogy ne csánjon... Mondta a páter: Ott ül a lélek, hogy szenved ki bűnit. Láttam sok ideje. Most, most nem csánnak ilyesmit. [Milyent látott még?] Uljan, hogy gyortyával tartotta, meggyójtva gyortyát a templom előtt, az oltárnál. (A. L., Forrófalva)

Igen, igen, megfestették fetekének [a gyertyát], s akkor feteke keresztet adtak a kezibe. S ki kellett ülje a pedeápszát a mise idején. Amíg mondta a misét a pap, addig ő kellett fogja a feteke gyertyát, a csihányt. Csihány vót kötve a gyertyára. (F. K., Lészped)

Azt feltételezzük, hogy régen a fekete öltözet volt általánosan elterjedt, mely jelezte a közösség többi tagjának, hogy a leány gyászolja elvesztett leányságát, becsületét, esetleg elpusztított magzatát. Ha nem is öltözött fekete gúnyába, minél egyszerűbb öltözetben volt szabad a templomba mennie vezekelni. *Fetekében, fetekésen kellett menjen. Fetekésen, hogy lássa a világ, hogy ő gyászol.* (D. V., Klézse)

¹²⁵ Kotics 2001. 39.

¹²⁶ Eróss–Halász 2001. 348.

¹²⁷ Pozsony 1994. 231.

A középkori büntetőrítus elemei szórványosan ma is megjelennek. Néhol nemcsak keresztet, gyertyát tart a leány, hanem mindenféle burjánt, csihányt, büdös növényeket.¹²⁸ Sőt, előkerült a szalmakoszorút helyettesítő kellék: „régebben volt úgy, hogy tett csihányból fejibe koronát”.¹²⁹ Paradox módon ez a csalánkorona az összekötő kapocs a középkori szalmakoszorú és a mindenkori menyasszonyi virágkoszorú között. Nem száraz, elhervadt, élettelen koszorú, de nem is színes virágcsokor. *Megbüntették. Tartotta azt a csipkét la fața... acolo la Isus. Feteke keresztet tartott. Da urzici... Ținea în brațe acolo în fața altarului.* (A., Forrófalva)

A nyilvános megszegényítés mellett a leánynak a csipkelődést, csúfolkodást is túrnie kellett. A fiatalok elnézőbbek voltak vele szemben, de különböző csínytevések által, vagy verbális síkon ugyancsak kimutatták véleményüket. *Mikor jöttek ki, a legények akkor kacagták, vicceltek: „Melegítetted a kezeidet? Ugye, nem fáztak meg a kezeid?”* (J. A., Szitás) *Tartottak egyszer égyet, moszt megholt, az Isztenke leány. Tartotta ott a Szent Josif felől, miszébe, há. Tartotta gyortyát. Sz a legények melyik állék hátul, kötöttek egy madzagot a zgájkájára, hogy ment ki, húzta a madzagot utána. Nem felejttem el szoha. Valék ilyen kicsike én isz. Sz a pap rikojtotta az ótártul: „Eresszétek ki ezt a pérszónát – mondja – ké odaadta bücsüjét egy szeméremre.” Kacagták, de...* (Cs. V., Szabófalva)

A leányanya nem számít leánynak, de nem is rendes asszony. Nem járhatott se táncba, se asszonyfonóba, se leányfonóba, és a pletykálgodást is túrnie kellett. *Csak hedegüssel kihedegülték a horbába el talált menni, és számát vették... akkor hedegülték ki a horbába, mert akkor nem tiszta leány.* (L. S. K., Klézse)

[Táncba mehetett-e?] *Kivették. Há. Azt mondja, te menj ha mámádhoz. Minek jötél guszalyasba? Így mondták.* (M. F., Somoska)

A lányok lökdösték, hogy menjen az asszonyok sorába, az asszonyok, meg hogy menjen a lányok közé. A leányok gyöngyből egy szalagot kötöttek, de ő csak kendőt hordhatott.¹³⁰

A leányanya gyermekét nemcsak bitangnak mondták, ezt mindenhol ismerték és használták, hanem burjának, virágnak, burjából, virágból való bubának, az anyját pedig bubáslánynak.¹³¹ Klézsen a gyermeket csipkének, bojtorjának hívták,¹³² Szitáson virággyermek, Szabófalán burjánbuba, leánybuba. Tehát a vadvirágokkal utaltak „származására” is. *Há az úgy volt örökké, hogy az apjától is zsigneált. Mert „leány – azt mondja – csipkét húztál az ablakomra!”* (L. S. K., Klézse) *A leány, azt mondja, behúzta a csipkét az ablakán.* (Ț. A., Klézse)

A gyermeket néhol marginalizálták, néhol nem. Nehezebben tudtak neki kereszt-szülőt találni: *Az első bubánál tettek egy legényt sz egyleányt. Prétyénok. Burjánbubának nem. Burjánbubának nem tettek legényt sz egy leányt. Ott ment var az öccse, var egy prétyén, legyen megházasodva.* (Cs. V., Szabófalva) Létezik a Bitang ragadványnev is, habár általában őt nem tartják bűnösnek, hiszen nem tehet szülei vétkéről. Szitáson az volt a gyakoribb eljárás, hogy ha nem is vette el a legényt a leányt, de saját nevére íratta a gyereket. Legtöbbször a nagyszüleinél nevelkedett, ott lakott az anyjával együtt, mert az nem mindig kapott magának férjet. Sokszor máshová kellett költözzön,

¹²⁸ Csoma 1997. 213.

¹²⁹ Uo. 214.

¹³⁰ Bosnyák 1980. 197.

¹³¹ Csoma 1997. 213–214.

¹³² Kotics 2001. 35.

vagy ha a faluban is vették el, férje általában egy özvegyember vagy egy szegényebb leány lehetett. Egy valamennyire hasonló szituációban levő, valamiképpen ugyancsak deviánsnak tartott férfira számíthatott. Éppen ezért nem igazán fogadhatjuk el azt a kijelentést, miszerint a rítus célja nem az eltávolítás, hanem az integrálás.¹³³ Vétkei vezeklése után sem integrálódik teljes mértékben a leány, nem lesz a közösség teljes jogú tagja. *Hát úgy fogadták vissza, hogy megkapta az ő részit ... A templomban a haranglábaknál ült. Se a lányok között, se az asszonyok között.* (D. A., Klézse) *A haranglábakhoz, hol harangoztak. Csak ott. Ott az uljanoknak helyük, ott.* (M. F., Somoska) *Ült igyfelé. Há. Egyedül, há. Volt uljan lány, amelyik megvétkezett, nem adódott el. Egy kulcba ül vala örökké, így ni, leborulva. Mind bánta a bűnjét. Egy fal mellett. Se nem ült a bánkába. Térgyen ott, ni.* (Cs. V., Szabófalva) Férjhezmenési esélyei sem voltak a legjobbak a nyilvános megszégyenítés után. *Elvette egy ögyvez ember, elvette. Vót úgy, hogy meghalt a felesége, s akkor elvette. Másfélét nem kapott.* (J. I., Szitás). *„Annak es vót egy felesége, ha meghalt, akkor onnat es maradt va egy gyerek, akkor annak jó vót a csalatott leán.* (J. T., Szitás) A közösségi megőrzés számunkra talán nem éppen etikus formákat is ölthetett. *Hát az, hogy köpdösték, utána köptek a bábák, az volt, persze.* (D. A., Klézse)

A leányanya bűne még súlyosabb volt, ha meg is ölte gyermekét. A középkorban ezért halál járt. De a leány utolsó percig titkolni igyekezett állapotát, ennek megfelelően öltözött. Mégis voltak, akik meg is ölték magzatjukat, gyermeküket, annyira erősen élt bennük a tiltás, a bűn fogalma. Ma már a világi hatóságok, a törvény feladatkörébe tartozik ennek büntetése, múlt században még a nyilvános megszégyenítést alkalmazták. Egyes kutatók szerint a gyermekgyilkosság rendkívül ritka lehetett.¹³⁴ Veszélyes dolog ilyen konkrétan megfogalmazni a sejtéseinket. Tudjuk, hogy a huszadik század második feléig a csángóknál általában nem ismerték a védekezést a nemi életben, de az utóbbi két-három évtizedig is csak szórványosan. A fiatal leányok nem tudtak szinte semmit, még beszélni sem volt szabad a nemi életről.¹³⁵ A szexuális felvilágosultság koronként és vidékenként nagy eltéréseket mutatott, de a tudatlanság, a tájékozatlanság nemcsak Moldvára volt jellemző.¹³⁶ A paraszti szexualitás vizsgálatának sekélyessége miatt nincs igazán képünk arról, hogy milyen ismeretek lehettek a nemi életről, és az emberi test ide vonatkozó kérdéseiről.¹³⁷ Ha mindehhez hozzátesszük mély vallásosságukat, mely halálos vétkeknek tartotta a házasság előtti terhességet és általában a nemi érintkezést, inkább azt feltételezzük, hogy sokkal több titkolt terhesség volt, és ezáltal több magzat- vagy csecsemőgyilkosság is.

Régebben olyanok is tartották a keresztet, akikről kiderült, hogy abortuszuk volt. A közszájon forgó praktikák – megerőltetés, nehéz tárgyak emelése, a magasból való leugrás – felhasználása itt is megtörtént. Különböző növények használata, bizonyos tárgyak igénybe vétele katasztrófális következményekkel járhattak.¹³⁸ Nemcsak a gyermek elvétele számított bűnnek, hanem a fogamzásgátlás is. Ha Isten megajándékozta a leányt, lelket lehelt magzatába, akkor azt eltávolítani gyilkosság. *Vagy: Például azoknak is mondtak feteke misét, amelyik például előbb született, amint kellett.* (D. A., Klézse)

¹³³ Kotics 2001. 36.

¹³⁴ Erőss–Halász 2001. 349.

¹³⁵ Benedek H. 1997. 57–58.

¹³⁶ Lásd Szentí 1993. 120–126.

¹³⁷ Vajda 1982. 683.

¹³⁸ Lásd Erőss–Halász 2001. 348.

A megesett leányt és párját a pap koprédikálta a templomban, ez volt egyik leggyakoribb szankció. Beszédében kitért a fiatalok romlottságára, egyszermind korholta a szülőköt, amiért nem nevelték tisztességre gyermekeiket. A koprédikálás névre szölán történt, a pap elrettentő példaként nevezte meg a bünösöket. Nem tarthattak esküvői felvonulást, sem nagylakodalmat. A menyasszony nem hordhatott koszorút, Lészpeden pedig maga a pap tépte le a völegényről a lakodalmi virágot. A lány nem viselhetett fehér menyasszonyi ruhát, és szülei megtagadhatták tőle a „zesztrét”, vagy csak egy részét adták át neki.¹³⁹ Aki eléggé fufangos volt, kompromisszumos megoldást keresett, mint például egy szitási menyecske. *Volt olyan eset is, hogy a pap letépte a menyasszony fejéről a keszkenőt. (P. M., Szabófalva) Most es ha megtudja a pap, hogy valami csalatás van a leányval, nem engedi meg, hogy megesküdjenek fehér gúnyába. De úgy, hogy a templomhoz elmegyén fehér gúnyába, s ott a templomnak egyik sorkában levetkezik, s másba öltözik, s bémenyen a templomba, s ott megesküszik, s mikor kijő, öltözik újra, s mindcsak menyasszony lesz. A csalatottakat nem eskítették meg vasárnap. Azt csak este későn. Annak muzsikaszó sem vót, lakodalom se vót. Csak úgy a rokonyoknak egy asztalkát ha csináltak ők. (J. I., Szitás).*

Ma már nem olyan szigorú a büntetés, nem tartanak fekete keresztet, de nincs nagylakodalom, néhol a pap csak hétköznap adja össze őket. *Când era mireasă, há akkor egy része még tartotta, hogy nem tett koronát a fejire. (T. A., Klézse) Há má az eltölt a menyasszonyi koszorú... annak nincs má koszorú, mert a koszorút má elfúttá a szél. Nincsen nagy nunta, a keresztapa vagy kettő, a páter nem engedett többet, csak egyet vagy kettőt. [S a nunta mikor volt?] Hét által, szerdán este vagy szombat este. (M. F., Somoska)*

Utólag a koprédikálás is nevek nélkül történik, persze mindenki tudja, hogy kiről van szó. Igaz, hogy a pap általában beszél az ifjúság romlott erkölcséről, de kivételek is akadnak, vagy legalábbis akadtak. *Há aztán mondta meg, hogy ne máj csánjatok ilyet, mint ez csánt. [Megmondta a nevit is?] Há megmondta há, mért nem? Megmondta. Né így pacilt ez s ez. (M. F., Somoska)*

Megfelelő pénzbírság ellenében a koprédikálás is elmaradhat, egyedül a pletyka, mint a társadalmi kontroll informális eszköze képviseli ma a közösségi szankciót. *Pletyka nélkül lehet? [kacag] Pletyka nélkül manap sincsen. Mindenkit megpletykálnak, mindenkibe kapnak valamit. (J. I., Szitás)* Vannak kivételes esetek is, például Lészpeden még néhány éve is tartották a keresztet, mert ott a pap szigorúbb volt, a közvélemény már nem igényelte ezt a büntetési formát.¹⁴⁰ Vagy például újévkor a plébános nem szenteli meg a házat. *De amelyiket kikerüli, annak valami ok, valami bünje van. Vagy nem adta meg a templomhoz az adósságot, vagy valami gyermeke csalatottan valami. Akkor kikerüli azt, az egy büntetés. Hogy kikerüli... a keresztvel. (J. I., Szitás)*

Az adatközlők az utolsó esetet, amikor valakit kiállítottak, általában a hetvenes évekre, legkésőbb a nyolcvanas évek legelejére datálják. A Klézsen és környékén végzett terepkutatásaink ugyanezt erősítik meg. Szitáson is hasonlóan vélekednek. *Hetvenbe kezdett fogyni ki az ilyesmi, itt-ott még került egy-egy, de kiveszett. (J. T., Szitás)* Szabófalvi adatközlőink szerint a második világháború után eltűnt ez a büntetési forma. *Attól, vót a kettedik rázbél, attól van ötven esztendő, nem? Nem vótam na-*

¹³⁹ Coşa 2001. 77.

¹⁴⁰ Kotics 2001. 39.

gyon kicsike, de ez vót hamarább a rázbéltől, hamarább. (Cs. V., Szabófalva) *Máj lék negyvenkilenc-ötven, máj úgy vót, azóta nem.* (B. C. V., Szabófalva)

Az utóbbi két-három évtizedben megváltozott minden: az erkölcs, az udvarlási szokások, a társadalmi kontroll is. A fiatalok már nem tekintik az egyház tanításait annyira normatívnak, habár nem szakadnak el teljesen tőle. *Nekünk úgy vót. De mi nem mentünk sem templomba, sem... Mük megesküdtünk, kelengye, rokolya nem... tudod, az a menyasszonyi fehér... azt nem lehetett, de mük nem mentünk templomba.* (C. B. C., Klézse) *Lehívott a pap, megkérdezett... hát ő vitatkozott. Há velem hiába vitatkozott! [A falubeliek nem pletykáltak?] Hát mindegy vót. Hát nekem mindegy vót! [Ezt régen bűnnek tartották, nem?] Nem érdekel! Nekem nem bűn semmi!* (C. B. I., Klézse) *[A templomban nem prédikáltak ki?] Nem, minket nem. Sem az első nem voltunk, sem az utoljára. Addig elé es vót, aztán es vót.* (C. B. C., Klézse)

A fent idézett házaspár esete világosan jelzi a változásokat. Igaz, a férj több éve Magyarországon dolgozik, új környezetben más viselkedésmódokat is elsajátított, valamelyest elszakadt a falu életétől, kikerült a helyi római katolikus egyház ellenőrzésének, hatalmának hatósugarából. Az ideiglenes migráció, a tömegkommunikációs eszközök erőteljesebb elterjedése, az oktatás laicizálódása, a szórakozási lehetőségek gyökeres átalakulása meghatározza az erkölcsi normarendszer fokozatos átalakulását. A fiatalabb generációnak már mindenképpen más a felfogása a magánéletet, a magánszférát illetően, érzékenyebb a magánszféra és közösségi szféra közötti határvonal dinamikájára. A nemi életnek más dimenziói alakultak ki a társadalmi változások következtében, másképpen viszonyulnak a nemi élet kérdéséhez, és ez természetes. Valószínűleg a bűn fogalma is más jelleget ölt a nemi élettel kapcsolatban, és az egyházi hatalom megszegyenítő beavatkozása a magánszféra megsértéseként értelmeződik. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy ez nem jelenti a fiatalok vallásosságának visszahúzódását, hanem egy másfajta vallásosságot, a vallás másfajta megélését eredményezte. Találók erre a kérdésre Andorka Rudolf megállapításai, aki a vallásosságnak a következő dimenzióit nevezi meg: a hit bizonyos vallási tételekben, bizonyos rituálék gyakorlása, a bennük való részvétel, a vallási ismeretek, a vallási élmények és a vallás által előírt erkölcsi normák megtartása.¹⁴¹ A csángó fiatalok esetében is helytállóak ezek a kategóriák, de a legutolsó esetében már fokozatos lazulásról beszélhetünk.

Az erkölcs, pontosabban a nemi erkölcs területéről a gazdasági dimenzióba kerül át a tárgyalt témakör. A nyilvános megszegyenítés különféle praktikai helyett a moldvai csángók körében is a gyermektartási perek veszik át a fő szerepet. A leány azt követelheti, hogyha már nem veszi feleségül, a legény vagy írassa a saját nevére a gyermekét, vagy fizessen gyermektartási díjat.¹⁴² A magyar nyelvterület más vidékein is akár a 18. századtól a paráznsági perek helyett gyermektartási perek kerülnek előtérbe, míg Európa nyugati részein ez a váltás már korábban megtörtént.¹⁴³ A mai világban a társadalmi ellenőrzés átalakulóban van, változik az életvitel, az erkölcsi értékrend. A szankcionálás esetlegesen az egyház, de inkább a szűk családi kör feladata. A közösség ítélete csak pletyka formájában fogalmazódik meg. A társadalmi kontroll egyre jobban kivonul a magánszféra területéről, ami a társadalom változását, vagyis a modernizálódását jelzi, ugyanis régen a közösség nagy része tevékenyen részt vett a büntetésekben, attól

¹⁴¹ Lásd Andorka 2001. 548.

¹⁴² Lásd Erdős 1994. 72.

¹⁴³ Eckhart 1954. 144.

a tudattól vezérelve, hogy ők, azaz a közösség bünteti meg a vétkezőt. Bizonyos közösségi elégtétel volt a válasz a vétek elkövetésére.

A büntetőrítusok szimbolikus retorikája

A címben szereplő megfogalmazást David Garlandtól kölcsönöztük, és az ő tanulmánya¹⁴⁴ alapján rögzítjük saját megállapításainkat, elképzeléseinket is. A már elmondottak alapján láthattuk, hogy a moldvai csángók körében a legutóbbi évtizedekig szokásban lévő büntetőrítusok nem egyedi, elszigetelt jelenségek voltak, hanem egy Európa-szerte megtalálható büntetőgyakorlat helyi és késői reprezentációi. Ha a világi, ha az egyházi bíraskodást vizsgáljuk meg, mindenképpen már a középkortól kezdve jelen van a közösség előtt zajló megszegényítő büntetés modellje, amely persze régebbi előzményekre támaszkodik, akár a római jogig is vissza lehet vezetni, de ez már erőnket és dolgozatunk kereteit meghaladó feladat. A lényeg az, hogy általánosan elterjedt jelenségről van szó, amelynek lényege a nyilvános megszegényítés általi büntetés.

A mi esetünkben is helytállónak gondoljuk Tárkány Szücs Ernő megállapítását, amelyet a teljes magyar népi jogszokásrendszerre vonatkozóva fogalmazott meg, mégpedig azt, hogy a jogszokások közös európai gyökerekre vezethetők vissza, és inkább az egyetemesen meglévő jogszokásoknak helyhez és időhöz való alkalmazási módjában, az ehhez fűződő érdekekben találunk magyar vagy helyi jellegzetességeket.¹⁴⁵ A közös vonások mindenképpen nyilvánvalók, helyi specifikumként pedig a fekete kereszt használatát határozhatjuk meg – habár lehet, hogy ez sem annyira specifikus, de a rendelkezésünkre álló forrásokban nem talákoztunk ezzel az aspektussal, ezért helyi specifikumnak feltételezzük. A fekete kereszt és gyertya tartása a szentmise alatt a református vidékeken általánosan elterjedt ekléziakövetéssel mutat legközelebbi rokonságot, és ezt a fekete szín dominanciája is kiemeli, hiszen a csángók között is volt olyan eset, amikor a vétkes feketébe öltözve térden állva vezekelt. Nem véletlen Szent Mihály fekete keresztje sem, mert az az erkölcsi halált jelképezi, a becsület elvesztését, ezért a büntetés rítusa is megköveteli a fekete, a gyász színének használatát. Adatközlőink is több esetben kimondták azt, hogy a fekete azt jelzi, hogy a leány siratja, gyászolja elvesztett leányságát, tisztaságát és – adott esetben – gyermekét is.

A büntetések megszegényítő jellegének mindenképpen hatásosnak kellett lennie, ha ilyen tartósan és többé-kevésbé elterjedten fennmaradtak. Európai viszonylatban már a „17. századtól a száműzetéssel és egyházi vezekléssel kombinált testi és becsületbeli büntetések meghaladták a halálbüntetések számát”.¹⁴⁶ Nem lehet ez véletlen, a bírák felismerték ezeknek a típusú büntetéseknek a hasznosíthatóságát, eredményességét és hatását. Azt is hozzá kell még tennünk, hogy bizonyára a vallásosság az akkori közösségi létben játszott meghatározó szerepe is döntő volt ez irányban. A kereszténység erkölcsi tanításai, a keresztény morál valóban vezérlő elv volt, és a külső, fizikai, közösségi térre is rávetítődött különböző formákban, melyeknek egyike éppen a nyilvános szégyen. A szégyen, mint a büntetés eszköze szimbolikus formákat öltött, láttuk már, hogy szalmakoszorú, csalán, vessző, pacal és sok minden más jelentéseket hordozó elem tette színesebbé és nyilvánvalóbbá az egyén deviáns voltának kifejezését, a közösségből való kirekesztését, és magát a büntetés folyamatát. De nemcsak a büntetés esz-

¹⁴⁴ Garland 1997.

¹⁴⁵ Tárkány Szücs 1981. 44.

¹⁴⁶ Dülmen 1990. 57.

köze volt a szégyen, hanem a büntett elkövetésének mozzgatórugója. Az abortusz és a csecsemőgyilkosságok esetében nem volt üres szó a leányanya vallomása, mely szerint szégyellte és félt a falu szájától, ezért követte el az egyáltalán nem könnyű tettet. És ez a tény a moldvai csángóktól kezdve a magyar nyelvterület nyugati részéig mindenhol dokumentálható, sőt, Európa nyugati vidékein is így volt. Franciaországi peres iratokból kiderül, hogy a csecsemőgyilkos nők azt vallották, hogy *félelem és szégyen miatt* történt minden, és soha nem említik, nem okolják például a számunkra sokkal elképzelhetőbb anyagi helyzetet.¹⁴⁷ A német nyelvterületen pedig a felvilágosodás hívei mélyen elítélték, keményen megkritizálták az ilyen jellegű büntetéseket, és úgy tartották – nem is alaptalanul –, hogy ezek voltak az okai az egyre több csecsemőgyilkosságnak. Ezért is náluk mindenütt a csecsemőgyilkosságok megelőzésére először a nyilvános egyházi büntetéseket tiltották be.¹⁴⁸ A Habsburgok által megszállott magyar területeken is érvényben volt ez a tiltás, vagyis Mária Terézia, majd II. József azon rendelete, melynek érvényében az ilyen típusú egyházi vezeklések csak az önkéntes vállalás esetében történhetnek meg.

A moldvai csángó falusi közösségekben mindenképpen egyházi büntetésformáról beszélhetünk, amely szórványosan még ezelőtt két-három évtizede is előfordult – az egyház „jóvoltából”. A történeti és néprajzi szakirodalom mint közösségi ítélet formáit tárgyalta a fenti büntetésformákat. Kutatásunk első fázisában mi is ezt az aspektust tartottuk szem előtt, de idővel egy másik dimenziója kezdett körvonalazódni a kérdéskörnek. Első esetben átmeneti rítusként értelmeződik a megesett leány büntetése, vagyis az egyént a közösség kiemeli az addigi megszokott helyzetéből, rituálisan megszégyeníti, megtisztítja, majd visszafogadja – és nem a kirekesztés a cél, hanem a deviáns személy integrálása. Dülmen is azon a véleményen van, hogy az egyházi büntetések nem az elrettentést szolgálták, hanem azt, hogy a vétkes esetében (aki ugyebár halálos bűnt követett el) nyilvános gyónás révén létrejöjjön az Istennel és az egyházi közösséggel való megbékélés.¹⁴⁹ Viszont éppen az idézett műben utal arra az említett szerző, hogy az ilyen büntetések miatt nőtt meg a csecsemőgyilkos anyák száma. A csángóknál sem fogadták vissza a közösségbe minden további nélkül a leányt, hiszen férjhez legtöbb esetben csak özvegyemberhez mehetett, vagy el kellett költöznie a faluból, ő is és gyermeke is megbélyegzett maradt egész életére, bármilyen összeszólalkozásnál szemére vethették bűnét, gyermekének egész családját tiszteletet nem éppen sugárzó ragadványnévvel láthatták el és így tovább. Az egyház megbocsáthatott, de a közösségi gyakorlat nem mindig ezt tükrözte.

Inkább úgy közelítenénk a kérdéshez, mint egy kommunikációs folyamathoz. A büntetés jelez valamit, a büntetéssel mondanak valamit. A vétkes szenvedő alany, de befogadó is, akárcsak a közösség többi tagja. A feladó az egyház, konkrétan minden esetben a helyi képviselője, a pap. Az üzenetet kontextuálisan lehet csak értelmezni, és a kódot a római katolikus vallás szellemében lehet keresni. Charles Curran – maga is katolikus pap – gondolatmenete is azt igazolja, hogy a római katolikus tradíciónak vannak olyan negatív elemei, amelyek különösen alkalmassá teszik ezt a vallást a büntetések saját hasznú alkalmazására, és a sokat emlegetett kettős morál érvényesítésére. Ezek az elemek a következők: a negatív dualizmusok (ezekről már szoltunk – a nők asszociálása a bűnnel, gonosszal, testivel), a patriarchális megközelítések, a jogi és ter-

¹⁴⁷ Shahaar 2000. 216.

¹⁴⁸ Dülmen 1990. 71–72.

¹⁴⁹ Uo. 70.

mészetjogi szempontok, és az autoriter beavatkozások.¹⁵⁰ Az autoriter beavatkozásokra napjainkban is bőven akad moldvai példa, elég egy pillantást vetni a napisajtóra például népszámlálás időszakában. A megesett lány büntetőrítusai esetében is egy fentről történő beavatkozásnak lehetünk tanúi. Ha elfogadjuk Liviu Pilat kijelentését, vagyis azt, hogy a római katolikus egyház megszilárdulásáig a deák volt a moldvai katolikus közösségek erkölcsének őre, akkor ténylegesen az következik, hogy a plébánosok megsokasodásával ez utóbbiak átvették az előzőleg érvényben levő büntetéseket, és saját pozíciójuk megszilárdítására hasznosították. Adataink is ennek a valószínűségét mutatják, hiszen legkorábbi adataink a 19. század végéről és a századfordulóról vannak. Arról nincs tudomásunk, hogy a falu tanácsa alkalmazott-e ilyen típusú büntetéseket, és egyáltalán az ő feladatkörébe tartozott-e eleve a nemi erkölcs megszegésének büntetése. Azt sem tudhatjuk, hogy ha ténylegesen a deák írta elő a megszegyenítő büntetéseket a paphiány idején, akkor valóban az általunk ismert formákat használta-e vagy sem.

Az bizonyos, hogy ez már a századforduló óta létező büntetésforma, amelyet az egyház írt elő. A büntetésben mint kommunikációs aktusban tehát az egyház, a pap a feladó, és az üzenet világos: így jár, ki vétkezni merészel. De a feladó figyelt arra, hogy ne tűnjön túlságosan önkényesnek az ítéletmondás. A közvélemény is elítélte a szexuális normák megszegését, tehát az egyház oly módon ítélkezett, mintha közösségi, közvélemény-büntetésről lenne szó. Közvélemény-büntetés a normaszegő egyén felett a közvéleményben kialakult rosszálló értékítéletet hordozó visszahatás.¹⁵¹ Vagyis a közösség magáénak érezhette az ítéletet, le is köpdöste, kiközösítette a megesett lányt, és a pap mintha alávetette volna magát a közösség normáinak, véleményének, ő csak a végső ítéletet mondta ki. A büntetés retorikája egyértelműen ezt mutatja. A páter kimondja az ítéletet a közösség nevében, mintegy végrehajtójaként a közösségi akaratnak. Kijelöli az egyént, rászabja a deviáns szerepet, és ellenőrzi a normák betartását. A jelenség keretében viszont az erőviszonyok eltolódtak, és a példamutatás, a rossztól való elretentés mellett egyre inkább az egyházi hatalom ereje nyilatkozik meg. Figyeljünk a felgyűjtött szövegekre. Halálos bűnről szólnak, de a halálos bünt az egyház határozza meg. Ugyancsak az egyház kijelentéseiben van súlya a vétkek, a szégyen, a szemérem fogalmaknak, amelyeket felhasznál a hatalmi diskurzus, hogy a büntetés érvényességét biztosítsa. Az adatközlők pedig azt mondják, hogy a páter bünteti meg, a páter állítja ki, a páter veri meg stb. Saját szövegeikben, saját gondolatmenetükben már a pap tevékenységkörébe tartozónak, az egyházi hatalom kifejezésének tartják a büntetéseket. A pap ereje ma is megnyilvánul, hiszen behívhatja a vétkeseket a parókiára, erkölcsi tartalmú tanítóbeszédet mond nekik, kiszabja, hogy hány Miatyánkot és Hiszekegyet mondjanak el, és nem házasítja össze őket vasárnap. A büntetés forгатókönyve már nem a közösség, hanem a pap társadalmi tekintélyének megerősítését és reprezentációját szolgálja a vallás szentségének és a csángók közötti különös tekintélyének, valamint a szégyen, a bűn, a deviancia kategóriáinak sajátos retorikai felhasználásával.

Záró gondolat

Az emberi természet és a közösségi lét jellege határozza meg a nyilvános megszegyenítő jellegű büntetések alkalmazását. Mint minden társadalmi intézmény, ez a fajta

¹⁵⁰ Curran 1998. 159–168.

¹⁵¹ Angyal 1933. 62.

büntetés is szerepeket szab ki, szabályokat ír elő, végeredményben a rend visszaállítását célozza meg. Működése ugyanakkor hatalmi diskurzusokat teremt, pontosabban önmaga is egy hatalmi diskurzus része, és kontextustól függően az értékhierarchiával párhuzamosan egy adott hatalmi hierarchiát is megfogalmaz, illetve megerősít. Ha végigkövetjük az összegyűjtött adatok sorát, akkor láthatjuk, hogy mind a világi, mind az egyházi hatalom használja, és közben próbálja tartani a nyilvános büntetéseket, és ez nem véletlen. A bíró, akárcsak a plébános sokszor önkényesen jár el, fantáziáját szabadon engedve a maga kedve szerint variálja a különféle elemeket, újabbakat talál ki, és így tovább. A büntetés mint kommunikáció, mint egy sajátos diskurzus teret enged mindennek, és ezáltal árnyalja, más esetben változtatja mondanivalóját. A moldvai csángók esetében a modern korban az egyház intézményesülése és a fiatal román nemzetállam érdekei szerinti berendezkedése különösen hasznosnak tekintette ezeknek a büntetéseknek a felhasználását saját pozíciójának megszilárdítására. Mert a büntetés megszégyeníti a lányt, példát mutat a közösség felé, megszilárdítja a morális normákat, de mindenekelőtt megerősíti az ítélet kimondójának, vagyis az egyháznak a hatalmát. Ebben a tekintetben pedig bármilyen jelenkori moldvai terepmunka bőséges és tanulmányos tapasztalatokkal szolgálhat.

Irodalom

- ANDORKA Rudolf
2001 *Bevezetés a szociológiába*. Budapest
- ANGYAL Pál
1933 *A közvélemény-büntetés*. A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottsága, Budapest
- BALÁZS Lajos
1994 *Az én első tisztességes napom*. Bukarest
1995 *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Csíkszereda
- BARABÁS László
1994 Eklézsiakövetés a székely „protestáns szentföldön”. In: Zakariás Erzsébet – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2*. Kolozsvár, 180–197.
- BENDA Kálmán
2003 *Moldvai csángó-magyar okmánytár. 1467–1706*. TLA, Budapest
- BENEDEK H. Erika
1997 A terhesség, szülés, csecsemőgondozás múltja és jelene egy moldvai csángó faluban. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5*. Kolozsvár, 56–73.
- BENKŐ Anna (tervezte)
1990 *Régi erdélyi viseletek. Viseletkódex a XVII. századból*. Budapest
- BÓDÁN Zsolt
2001 A megesett leány Gyimesben. *Néprajzi Látóhatár*, X. évf. 1–4. sz. 333–345.
2003 A bitangos legény és a bitang. In: Schoblocher Judit (szerk.): *Mi leszünk a jövő kultúrákutatói? Öndefiníció az új ezredév küszöbén*. Fiatal Kultúrákutatók Szervezete, h. n. 13–27.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga
2002 A házasságtörés és büntetése. In: Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *Ámor, álm és mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezeréves hazai kultúrtörténete*. Budapest, 235–241.

- BOGNÓCZKY Gézáné
2001 Az andrásfalvi nő szerepe a családban és a társadalomban. In: Gémes Balázs (szerk.): *Nő a társadalomban*. Romológiai Kutatóintézet, Szekszárd, 51–96.
- BÓNIS György
1962 *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után. 1686–1708*. Budapest
- BONTE, Pierre – IZARD, Michael
1999 *Dicționar de etnologie și antropologie*. Iași
- BOSNYÁK Sándor
1980 A moldvai magyarok hitvilága. *Folklór Archivum*, 12. Budapest
- CIOCAN, I. N.
1924 *Monografia creștinilor catolici din județul Roman. După datele culese în 1903–1904*. Roman
- COȘA, Anton
2001 *Cleja. Monografie etnografică*. București
- CURRAN, Charles E.
1998 A nemi erkölcs a római katolikus tradícióban. In: Bíró Judit (szerk.): *Deviációk*. Budapest, 158–177.
- CSOMA Gergely
1997 Moldvai csángómagyarok szerelmi varázslása. In: S. Laczkovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. II. Veszprém–Budapest, 180–222.
- DEÁKY Zita
1994 *A bába a magyarországi népi társadalomban*. Centrál Európa Alapítvány, Budapest
- DÖMÖTÖR Sándor
1941 A gyermekgyilkos nők büntetése és a néphagyomány. *Erdélyi Múzeum*, XLVI. évf. 3–4. sz. 183–188.
- DUBY, Georges
1999 *A nő a középkorban*. Budapest
- DÜLMEN, Richard van
1990 *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*. Budapest
- ECKHART Ferenc
1954 *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században*. Budapest
- ERDŐ Péter
2001 *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest
- ERDŰS SZÁSZKA Péter
1994 Emlékféli ... (Levelek Szabófalváról) In: Forrai Ibolya (szerk.): *Néprajzi Közlemények XXXIII. Csángók a XX. században. Élettörténetek*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 41–86.
- ERŐSS Mónika – HALÁSZ Péter
2001 A lányság, a házasság és a várandósság a moldvai csángóknál. *Néprajzi Látóhatár*, X. évf. 1–4. sz. 345–357.
- FAZEKAS Mihály
1999 Bűnök és büntetések a Nagyikunországban a XVIII. században. In: *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XI*. Szolnok, 221–232.
- FEKETE Sándor
1999 *Deviancia és társadalom*. Pécs
- FÉL Edit
1941 Egy palóc házasságelőtti szokásról. *Ethnographia*, LII. évf. 3–4. sz. 250–260.

FÜGEDI Márta

1988 *A gyermek a matyó családban*. Miskolc

GARLAND, David

1997 A büntetés és jelentései. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Budapest, 127–147.

GELLENCSÉR József

1991 Megszégyenítő büntetések a Káli-medencében. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére*. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 48–60.

GÉMES Balázs

1975 A magzatelhajtással kapcsolatos hiedelmek a magyarság körében. In: *A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve (1973–1974)*. Szekszárd, 133–258.

GYÖRGYI Erzsébet

1965 Házasságkötés és szokásköre a bukovinai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények*, VII. 3–4. sz. 3–91.

HAJDU Lajos

1989 Bűnözés és büntetőbíráskodás Erdélyben (valamint a Partiumban) a jozefinista büntetőjogi reformok előtti években. *Levéltári Közlemények*, 2. sz. 219–319.

1996 *Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországa-ban*. Budapest

HALÁSZ Péter

1998 A moldvai csángó falvak társadalmának néhány sajátossága. In: Novák László (szerk.): *Az Alföld társadalma*. Arany János Múzeum, Nagykőrös, 423–433.

HELLER Ágnes

1994 *Általános etika*. Budapest

1994 *A szegény hatalma*. Budapest

ILLYÉS Endre

1941 *Egyházfegyelem a magyar református egyházban (XVI–XIX. században)*. Debrecen

IMREH István – PATAKI József

1992 *Kászonszéki krónika. 1650–1750*. Budapest–Bukarest

IMREH István – SZESZKA ERDŐS Péter

1978 A szabófalvi jogszokásokról. In: Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti dolgozatok*, 1978. Bukarest, 195–207.

JÁVOR Kata

2000 A magyar paraszti erkölcs és magatartás. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Budapest, 601–693.

KÁLLAY István

1985 *Úriszéki bíráskodás a XVIII–XIX. században*. Budapest

KAPROS Márta

1984 Megesett leányok az Ipoly menti falvak társadalmában. In: *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve X*. Salgótarján, 319–342.

KISS András

1994 *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Bukarest–Kolozsvár

KOTICS József

2001 Erkölcsi értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. In: *Uő: Mások tekintetében*. A Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék Könyvei 4. Miskolc, 27–48.

- KRISTÓF Ildikó
1998 „Ördögi mesterséget nem cselekedtem.” A boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében. Debrecen
- MANDEL Károly
1929 *A nőkről szóló magyar törvénycikkek Szent Istvántól napjainkig (1000–1928)*. Budapest
- MARIN, Lăcrămioara
1998 Câteva considerente cu privire la imaginea femeii în Europa occidentală a secolelor XI–XIV. Concepția bisericii față de femeie oglindită în dreptul canonic medieval. *Carpica*. XXVII. Bacău, 277–284.
1999 Câteva mențiuni cu privire la situația juridică a femeii din Franța secolelor XI–XIV. *Carpica*. XXIX. Bacău, 277–280.
- MORARU, Alois – DIMIȘCĂ, Ioan – COȘA, Anton
1999 *Pildești. Monografie istorică*. Iași
- NAGY Janka Teodóra
1998 A büntetőjogi népszokások szerepe egy falu életében. In: Novák László (szerk.): *Az Alföld társadalmá*. Arany János Múzeum, Nagykőrös, 457–469.
- NAGY Olga
1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Budapest
1994 *Népi változatok szerelemre és házasságra*. Székelyudvarhely
- NEWMAN, D. M.
1994 *Sociology. Exploring the Architecture of Everyday Life*. Thousand Oaks
- ORTUTAY Gyula
1935 *A szerelem Ajakon a házasságig. A magyar parasztság szerelmi élete*. Szeged
- PANDULA Attila
1989 *Kivégzés, tortúra és megszégyenítés a régi Magyarországon*. Dobó István Vármúzeum, Eger
- PILAT, Liviu
2002 *Comunități tăcute. Satele din parohia Săbăoani (secolele XVII–XVIII)*. Bacău
- POZSONY Ferenc
1994 *Szeret vize martján*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
2002 *Ceangăii din Moldova*. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj
2003 A moldvai csángó-magyar falvak társadalm szerkezete. *Pro Minoritate/Nyár*, 142–165.
- RÉTHLY Antal
1909 Templomi szegyenkő és szegyenpad. *Ethnographia*, XX. évf. 3. sz. 190–191.
- SHAHAR, Shulamith
2000 *Gyermekek a középkorban*. Budapest
- SZABÓ Jenő
1988 *Öt évszázad fekete krónikája*. Sopron
- SZENDREY Ákos
1936 Népi büntetőszokások. *Ethnographia*, XLVII. évf. 1. sz. 65–72.
- SZENTI Tibor
1993 Paráznák. In: *Feudalizmus kori (1723–1843) szexuális büntetőper*. Hódmezővásárhely
- SZILÁGYI Miklós
1999 Törvények, szokásjog, jogszokás. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Budapest, 693–760.

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2000 Egyházi büntetések Orbaiszéken a 18. században. *ACTA 1999*. I. kötet. Sepsiszentgyörgy, 313–323.

2001a *Erkölc és közösség*. Csíkszereda

2001b Orbaiszéki eklézsiakövetés a XVII–XVIII. században. In: S. Laczkovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5. II. Veszprém, 49–56.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1980 A jogi népszokások szankció-rendszere. *Ethnographia*, XCI. évf. 3–4. sz. 372–392.

1981 *Magyar jogi népszokások*. Budapest

TÁTRAI Zsuzsanna

1994 *Leányélet*. Budapest

TÉGLÁS István

1912 Szégyenkövek és szégyenoszlopok. *Ethnographia*, XXIII. évf. 223–224.

TÓTH G. Péter

1991 A szexuális deviancia, mint egyéni és társadalmi konfliktusok feloldása és újabb generálása a 18. században. In: Á. Varga László (szerk.): *Rendi Társadalom – Polgári Társadalom 3. Társadalmi konfliktusok*. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 51–57.

2002 A fájdalom metaforái. A testi fájdalom, a kegyetlenség és a vértanúság látványa a kora újkori Magyarországon. In: Pócs Éva (szerk.): *Mikrokozmosz – makrokozmosz*. Budapest, 319–372.

UTRIO, Kaari

1989 *Éva lányai. Az európai nő története*. h. n.

VAJDA Mária

1980 A parasztság szerelmi életének kutatása. In: Balassa Iván – Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Debrecen, 677–687.

1985 A magyar parasztság „szerelmi” élete. In: Kamarás István – Varga Csaba (szerk.): *A szerelemről – komolyan*. Budapest, 99–120.

1995 A házasságon kívüli kapcsolatokból származó gyermekek helyzete a parasztközösségekben. In: T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun*. I. Szolnok, 187–225.

VAJNA Károly

1906 *Régi hazai büntetések*. I–II. Szerzői kiadás a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium támogatásával. Budapest

VERES László

1984 *Erkölcési normatívák és tevékenységi típusok*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen

VÍGH Károly (szerk.)

1999 *Asszonyok és férfiak tüköre. Tanúvallomások a XVII. századból*. Csíkszereda

VIRT István

2001 *Elszakasztottad a testemtől én lelkemet*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ZAKARIÁS Erzsébet

2000 *Asszonyélet Erdővidéken*. Marosvásárhely